

Sigrid S. Berge og Eli Raanes (red.):

Rapport fra konferansen:

TSS:

Tolking med tegn-som-støtte

1. april 2008

Høgskolen i Sør-Trøndelag (HiST)

**Avdeling for lærer- og tolkeutdanning
2008**

Innhold

(For lesing på skjerm: **ctrl+klikk** i overskriftene for å bla i dokumentet)

FORORD	3
1. BAKGRUNN FOR KONFERANSEN	5
HVA ER TSS?	5
HVA ER TOLKING MED TSS?	6
ER NORSK TEGNSPRÅK OG TSS DET SAMME?	6
LITTERATUR OM TSS	8
2. KONFERANSEDAGEN 1. APRIL 2008	10
PROGRAM:	10
NOEN SPØRSMÅL REIST AV DELTAGERNE I FORKANT AV PÅ KONFERANSEN	11
3. SAMMENFATNING AV INNLEGG PÅ KONFERANSEN	12
INTRODUKSJON – FOKUS PÅ TSS	13
JEG ER HØRSELSHEMMET – JEG TRENGER TSS-TOLK	24
SPRÅK OG SPRÅKBRUK I DET VISUELT ORIENTERTE KLASSEROMMET	26
<i>Referanser:</i>	31
SENTRALE STRUKTURER I TSS – TOLKING	32
TEGN SOM STØTTE TIL Å MUNNAVLESE TALE	32
ET FoU-PROSJEKT OM TSS	33
METODE	34
KONTEKST: TOLKING AV EN FORELESNING VED EN HØGSKOLE	35
ANALYSE AV TEGNSPRÅKLIGE OG VISUELLE ELEMENT I TSS-TOLKING	36
UTVELGELSE OG STRUKTURERING AV TALEN	36
SYNONYM OG DIALEKTORD	37
TEGN SOM REPRESENTER MENING	38
TEGNSPRÅKLIGE OG ANDRE VISUELLE UTTRYKK	40
SAMORDNING OG MARKERING AV TEKSTREFERANSER	41
INTERAKSJON MELLOM TOLK OG TOLKEBRUKER	42
DRØFTING OG OPPSUMMERING	44
LITTERATUR	46
DØV BRUKER AV TSS SOM TOLKEFORM	48
HVILKE BEHOV/UTFORDRINGER HAR BARN MED COCHLEA-IMPLANTAT FOR TOLKING MED TSS?	50
4. ERFARINGSUTVEKSLING:	52
5. REFLEKSJONER ETTER KONFERANSEN, ET FORSØK PÅ EN STATUSBESKRIVELSE	58
VEDLEGG 1	63
DELTAKERLISTE – TSS-KONFERANSEN 1. APRIL 2008	63
NOEN INNSPILL FRA INNSENDTE KOMMENTARER FØR KONFERANSEN	66
- HVA MED DE SOM KAN LITE TEGN?	66
NOEN INNSPILL FRA INNSENDTE KOMMENTARER FØR KONFERANSEN – HVA MED DEM SOM KAN MYE TEGN?	67

Forord

Denne rapporten er utarbeidet på bakgrunn av en konferanse om Tolking med tegn-som-støtte (TSS). Konferansen ble arrangert ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, Avdeling for lærer- og tolkeutdanning den 1. april i 2008. Vel 100 deltagere bidro aktivt til å få satt fokus på tolking for personer som bruker TSS som tolkeform.

Tegn-som-støtte (TSS) brukes både som en måte å kommunisere på og som en metode å utføre tolking på. TSS som en tolkeform er å visualisere og tydeliggjøre det som sies ved hjelp av tydelige munnbevegelser og tegn. Metoden benyttes i hovedsak av personer som har et talespråk (som norsk) som sitt primære språk. Ved å følge strukturen i det norske språket og ved å bruke enkelttegn som støtte kan man da visuelt få hjelp til å kunne munnavlese og oppfatte det som sies. Ved hjelp av TSS får man da en støtte som gjør at man ved å se kan oppfatte det man kan ikke høre.

Fram til nå har området TSS vært lite beskrevet både som kommunikasjonsform og som tolkeform.

På konferansen kom det fram mange erfaringer, synspunkter og beskrivelser knyttet til bruk av TSS i tolkesituasjoner. Ved flere korte innledende presentasjoner la i alt åtte innledere fram sine bidrag. Konferansen var en brukerkonferanse der erfaringsutveksling og statusbeskrivelse sto sentralt og ved to sesjoner deltok alle konferansedeltagerne i gruppediskusjoner om bruk av TSS. Målet med konferansen var nettopp å få fram en beskrivelse av området fra ulike ståsteder: Derfor deltok hørselshemmede, tolker, ulike fagpersoner og faginstanser som arbeider i tilknytning til dette feltet. Begge de store interesseorganisasjonene som organiserer gruppene hørselshemmede og døvblitte deltok: Hørselshemmedes Landsforbund og Norges Døveforbund. - Beskrivelsene som kom fram var ikke entydige.

Tegn-som-støtte til munnavlesning kan være en god og effektiv måte å gi døvblitte og sterkt tunghørte mulighet til å oppleve en enklere kommunikasjons-situasjon. Dette er et område som angår og engasjerer mange.

Med denne rapporten ønsker vi å samle og formidle diskusjonene fra konferansen. Den gir mange innspill om hvordan TSS blir brukt som tolkemethode både for dem som bare har lært litt tegn og for dem som kan mye tegnspråk. Vi håper at konferansen kan bidra til å få mer bevissthet om en etterspurt tolkeform som fram til nå har vært lite belyst.

Takk til alle konferansedeltakere som bidro til å få satt fokus på området tolking med tegn-som-støtte.

Trondheim, mai 2008

Eli Raanes og Sigrid Slettebakk Berge

1. Bakgrunn for konferansen

Bakgrunn for konferansen var ønske om å samle ulike aktører som er involvert i det å bruke tolking med TSS (Tegn-som-støtte), det være seg hørselshemmede brukere, interessepolitiske organisasjoner som organiserer hørselshemmede og døvblitte, tolker, fagpersoner som arbeider innen rehabilitering og opplæring, med flere.

I løpet av 2007/2008 har tolkeutdanninga ved HiST hatt tolking med TSS som et fokusområde for faglig utvikling. Vi vet at TSS er en tolkeform som etterspørres ved tolketjenestene, og det er i dag antatt at behovet for TSS-tolking vil øke i og med at flere barn og unge med CI etter hvert når fram til mer krevende utdanningssituasjoner som et ledd i det å ta høyere utdanning. Bedret rehabiliteringsmulighet for døvblitte/sterkt tunghørtblitte gjør også at behov for tolketjenester for gruppen døvblitt øker. Tilgangen til tolkehjelp er generelt økt, noe som gjør at flere brukergrupper i større grad benytter tolk, spesielt i utdannings- og arbeidssituasjoner.

Konferansen ble planlagt som en brukerkonferanse og utformet som et møtested mellom ulike instanser og grupper som er engasjert i bruk av TSS og tolking.

Hva er TSS?

Tegn-som-støtte er ikke et eget språk. Det er en måte å gjøre talespråket tilgjengelig for hørselshemmede som har norsk (eller et annet talespråk) som sitt førstespråk. Ved hjelp av enkelttegn og tydelige munnbevegelser prøver man å gjøre talen oppfattbar, som en støtte for å kunne munnavlese det som sies. TSS er en måte å visualisere det man sier til hørselshemmede.

Forkortelsen TSS brukes både på norsk og på svensk (tegn-som-støtte / tecken-som-stöd).

TSS kan brukes både til direkte kommunikasjon med hørselshemmede og for visuelt å gi støtte for å oppfatte det som sies. Ved å samtidig bruke tegn og tale kan man lettere oppfatte det talte språket. Slik kan kommunikasjonssituasjonen fungere bedre for den som ikke kan høre det som blir sagt. For de som blir døve eller blir sterkt tunghørte er det å bruke TSS en måte å kommunisere på. Ved å bruke tegn som støtte blir det lettere å oppfatte - ved hjelp av munnnavlesning og eventuelt også med støtte i å bruke en hørselsrest.

Hva er tolking med TSS?

Tolkemetoden med "tegn-som-støtte" er mye brukt, men er lite beskrevet.

Fra 1990 har TSS vært et emne i *tolkeutdanningen for tolker for døve, døvblinde og døvblitte*. Går man tilbake til Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet sin *Rammeplan for 2-årig utdanning av tolker for døve, døvblinde og døvblitte* fra 1994 står emnet "Tegn som støtte til munnnavlesning (TSS)" beskrevet slik:

"Metoden går ut på å synliggjøre norsk talespråk og brukes først og fremst overfor døvblitte og sterkt tunghørte. Det brukes tegn for de fleste ordene og talespråkets oppbygging blir ikke endret."

Alle tolker som er utdannet fra utdanningsinstitusjonene for tolker i Trondheim, Oslo og Bergen er undervist og vurdert i bruk av TSS som tolkeform. I dag er det imidlertid mangel på både teori om bruk av TSS og på undervisningsmaterieill som viser tilpasset tolking til TSS. Det mangler også en tallfestet dokumentasjon av det samlede forbruket av tolkehjelp for døvblitte med TSS via tolketjenestene.

Er norsk tegnspråk og TSS det samme?

Norsk tegnspråk og TSS er ikke det samme. Norsk tegnspråk er et eget fullverdig språk som har sin oppbygging og sin form som et visuelt gestuelt språk. Anerkjennelsen av norsk tegnspråk og kartleggingen av grammatikk og oppbygging av norsk tegnspråk er kommet langt i løpet av de siste tiår.

Det har vært en lang vei fram til å anerkjenne norsk tegnspråk som et eget språk, og innledningsvis vil vi her kort komme inn på en viktig presisering: Å bruke TSS som en tolkemetode er det ikke en måte å bruke to ulike språk samtidig. Norsk tegnspråk er et eget verdifullt språk som har sin oppbygging og sin form som et visuelt gestuelt språk. Norsk tegnspråk er et språk som naturlig

kan fungerer som førstespråk og primærspråk for døve. Norsk er likeledes et eget og verdifullt språk med sin grammatikk og struktur. Når man i direkte kommunikasjon bruker norsk så er det et auditivt språk som man kan høre. Når man ikke hører godt nok til å oppfatte norsk ved å høre dette språket kan det være nyttig å hensiktsmessig å få hjelp til å oppfatte det visuelt. En forutsetning er da selvsagt at man kan norsk.

For dem som blir hørselshemmede eller som blir døve i løpet av livet oppstår en vanskelig kommunikasjonssituasjon. Det å brukes tegn-som-støtte kan være en god tilnærming for de som opplever å miste hørselen. Når man kan et talespråk, kan man selv om man ikke lenger hører det som blir sagt støtte seg til å munnavlese det som sies og få god hjelp til det ved å bruke tegn og visuelle uttrykk for å støtte munnavlesningen. TSS gjøre det lettere å oppfatte, og det er da talespråket man oppfatter med støtte av TSS. Når man bruker norsk og støtter dette med tegn er dette en tilrettelagt måte å framstille norsk talespråk på. TSS er slik en visuell form for det å bruke og oppfatte det norske talespråket.

Selv om TSS og norsk tegnspråk ikke er det samme, kan vi imidlertid se en forbindelse mellom TSS og norsk tegnspråk. Mange av de enkelttegn som brukes i TSS er lånt fra norsk tegnspråk. I løpet av konferansedagen kom det også fram at det også er mange andre visuelle elementer fra norske tegnspråk som med fordel kan trekkes inn i tolking med TSS. Dette for å tydeliggjøre det som sies tydelig når det ikke kan oppfattes via hørsel, men må gis en form som kan oppfattes visuelt.

Mange av dem som lærer TSS bruker undervisningsmateriell eller følger kursopplegg tilpasset de som skal lære norsk tegnspråk. Det er ikke rart at det kan oppstå en forvirring om begreper innen et område der språksyn og språkbevissthet har gjennomgått stor utvikling, og en språklig bevissthet om visuelle-gestuelle språk har vokst fram i løpet av noen få tiår.

For noen døvblitte er det å lære enkelttegn også en begynnelse på etterhvert å lære norsk tegnspråk, så innen dette området er det reelt at man kan se mange eksempler på blanding og veksling mellom to språk. Dette betyr imidlertid ikke at det ikke er forskjell på språket norsk og på språket norsk tegnspråk.

TSS som metode kan selvsagt også brukes av personer som har andre talespråk enn norsk, det være seg urdu, bosnisk eller andre talespråk. Fremmedspråklige hørselshemmede bosatt i Norge kan slik innenfor sin språkgruppe ta i bruk TSS der de benytter sitt talespråk kombinert med støtte av enkelt tegn lånt fra norsk tegnspråk. Dette kan være god og hensiktsmessig bruk av TSS, og også en god støtte til det å lære det norske språket.

Litteratur om TSS

Litteratursøk om bruk av TSS ga som resultat veldig få treff, per våren 2008¹. Det finnes noe opplæringsmateriell for de som vil lære enkelttegn, men det er få arbeid som omhandler faglige beskrivelser av dette feltet.

I serien *Gothenburg papers in theoretical linguistics* finnes to publikasjoner som rapporterer fra et større prosjekt om TSS:

Nelfelt, K. (2001). *Tecken som Stöd. Rapport 1 från TSS-Prosjektet*. University of Gothenburg. Department of Linguistics. Göteborg: Gothenburg papers in theoretical linguistics.

Nelfelt, K. (2003). *Når jeg var på TSS-kursen och alla TSS: ade tyckte jag att jag fått tillbaka min hörsel, men på tåget hem var jag stendöv igen*. Slutrapport: TSS-prosjekt. University of Gothenburg. Department of Linguistics. Göteborg: Gothenburg papers in theoretical linguistics.

Høsten 2007 ble det sammenfattet noen erfaringer med å vurdere tolkeferdigheter i Talking med metoden TSS. Dette er en vurdering av tolkeformen basert på erfaringer med å vurdere eksamenssituasjoner i talking med TSS ved Høgskolen i Sør-Trøndelag:

Berge, S. & Garden, M. K. & Nyhus, M. P. & Raanes, E. (2007). *Talking med metoden TSS*. Tolkeavisa. Nr 6/2007. S. 6-9. Oslo.

Det finnes imidlertid mye stoff som både drøfter døvblittes situasjon og som også peker på de store kommunikasjonsutfordringer de som opplever å miste hørselen får. Døvblitte er personer som har mistet hørselen etter å ha lært talespråket, og som da vil ha norsk som førstespråk. Noen døvblitte blir totalt døve, mens andre beholder en hørselsrest. Noen kan ved hjelp av høreapparat klare seg bra i samtaler på tomannshånd, men får større problemer når det er

---

¹ Søkord "TSS", "tegn som støtte", "tegn-som-støtte" og "tegn til tale"

flere med i gruppen. Ut fra definisjonen burde vi da snakke om døvblitte og sterkt tunghørte, men for enkelthets skyld kaller vi gruppen for døvblitte (Sund 2003). Flere arbeid tar opp døvblittes situasjon både i forhold til kommunikasjon og i forhold til rehabilitering.

Hørselshemming gir utfordringer i forbindelse med studie- og arbeidsliv. Et arbeid som belyser dette er:

Kjeka, Anne Marie (2007). Tunghørte studenter - mestring : hvilke mestringsstrategier/ mestringsressurser tar tunghørte i bruk under høyere utdanning? Helse og rehabilitering , Høgskolen i Sør- Trøndelag, Trondheim.

Visuell kommunikasjon og tegnopplæring er viktig for døvblitte og for deres nærpersoner. Konkret på metoden og argumentasjon for hvordan metoden kan brukes er det vanskelig å finne arbeid som går inn og beskriver.

Visuell kommunikasjon i undervisningssituasjoner er et tema som dels kan berøre både hørselshemmede og døvblitte. For eksempel er dette belyst i forhold til både hørselshemmede barn og for barn som har nytte av å bruke tegn som støtte på grunn av forsinket taleutvikling av ulike årsaker. Tegn er en positiv tilnærming til å utvikle kommunikasjon, språk og meningsutveksling for flere grupper.

2. Konferansedagen

1. april 2008

Program:		
0845 – 0930	Kaffe – registrering	
0930 – 0940	ÅPNING av brukerkonferansen TSS	Høgskolelektor Sigrid S. Berge og førsteamanuensis Eli Raanes, HiST
0940 – 1000	INTRODUKSJON – Fokus på TSS Noen glimt av erfaringer	Høgskolelektor Marianne Pilskog Nyhus og rådgiver Marit Kjus Garden, Oslo voksenopplæringscenter
1000 – 1015	"Jeg er hørselshemmet – jeg trenger TSS-tolk"	Thorbjørn Johan Sander, leder for ad hoc-utvalget for CI opererte, Hørselshemmedes Landsforbund (HLF)
1015 – 1115	Hva med brukergruppen som i liten grad kan tegnspråk? - Hva er TSS for dem?	Erfaringsutveksling og diskusjon i grupper
1115 - 1145	Sammenfatning	Sigrid S. Berge og Eli Raanes
1145 - 1230	Lunsj	
1230 – 1245	Språk og språkbruk i det visuelt orienterte klasserommet	Seniorrådgiver Aase Lyngvær Hansen, Møller kompetansesenter
1245 - 1300	Analyse av tolking med TSS - Et eksempel fra et klasserom	Sigrid S. Berge og Eli Raanes, Høgskolen i Sør-Trøndelag
1300 – 1315	"Døv – og bruker av TSS som tolkeform?"	Siv Mittet , Norges Døveforbund
1315 – 1415	Hva med brukere som kan noe/mye tegnspråk? - Hva er TSS for dem? Kaffe.	Erfaringsutveksling og diskusjon i grupper.
1415 - 1445	Sammenfatning	Sigrid S. Berge og Eli Raanes
1445 - 1500	Pause	
1500 – 1515	Hvilke behov/utfordringer har barn med cochlea-implantat for tolking med TSS?	Espen Lahnstein, interessepolitisk rådgiver i Hørselshemmedes Landsforbund (HLF)
1515 – 1600	Paneldebatt Oppsummering	

Noen spørsmål reist av deltagerne i forkant av på konferansen

Før konferansen var deltagerne oppfordret til å gi noen innspill knyttet til bruk av TSS. Hvilke utfordringer og spørsmålsstillinger var knyttet til dem som benytter TSS selv om de ikke hadde lært mye tegn? Hvordan var situasjonen for brukere av TSS for de som har lært en del/mye tegn? Hva kjennetegner og påvirker bruk av TSS for ulike brukere av denne metoden?

En rekke spørsmål og synspunkt ble sendt inn til konferansens nettside før konferansedagen. Disse ble lagt fram som til gruppene som innspill til gruppediskusjonene. Mens andre viktige spørsmål – som opplæringsspørsmål generelt for døve barn var det ikke rom for å komme inn på i denne omgang. Det ble også pekt på behov for opplæring for dem som trenger å lære TSS, selv om det nok er tema for en drøfting ved en annen anledning.

I de tilsendte innspillene ligger det imidlertid mange refleksjoner knyttet til TSS-bruk. Utover at noen av disse kommentarene ble brukt på konferansedagen som introduksjon til gruppearbeidene, ligger de her i rapporten med som vedlegg. (Vedlegg 2 og 3.)

3. Sammenfatning av innlegg på konferansen

Som programmet viser var det mange og korte innlegg på konferansen.

Her følger en presentasjon av disse innleggene i form av det de ulike innledere har sendt inn av skriftlig informasjon. Formen på innleggene varierer og framstår som enkeltbidrag her gjengitt i den rekkefølge de hadde på konferansedagen.

Vi takker for muligheten til å bruke både disse innleggene i rapporten. Noen er bearbeidet som artikler, og andre er mer i notatform. Noen av innleggene hadde videoklipp som illustrerte det som ble drøftet.

Å få anledning til å samle disse i rapporten gjør at en kan bringe synspunkt med til videre diskusjon. Alle innleggene er slik med å belyse viktig bakgrunnsinformasjon om det å bruke TSS i kommunikasjons og tolkesituasjoner.

INTRODUKSJON – FOKUS PÅ TSS

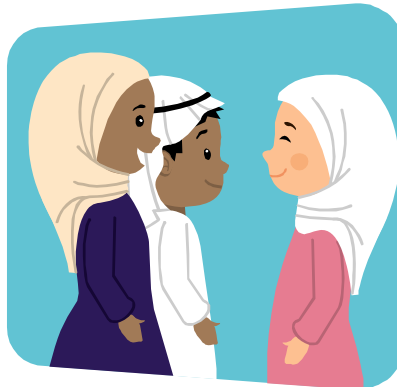
NOEN GLIMT AV ERFARINGER

Høgskolelektor Marianne Pilskog Nyhus, HIST og rådgiver Marit Kjus Garden,
Oslo voksenopplæringscenter

Marit:

Vi, Marianne og Marit, har blitt spurt om å holde et innlegg om erfaringer og tanker rundt TSS. Vi ønsker å stille noen spørsmål for å sette i gang tanker og diskusjoner rundt temaet for dagen. Marianne starter med sin historie.

Tenk hvis det var kjent at noe heter TSS.

”Utålmodige mennesker er ofte kreative”

Marianne:

Jeg er 13 år. Jeg og noen venninner står og venter på hurtigbåten. Praten går... Jeg får ikke med meg alt. Er avhengig av at det blir pratet direkte til meg. Ser meg rundt. Det er flere folk som venter på båten... Får øye på to døve. Står og betrakter dem der de står og snakker med hverandre på tegnspråk. Jeg kan ikke tegnspråk og identifiserer meg ikke med dem. Jeg er ikke hørende og ikke døv.

Marit:

Hvor trekker en skillet mellom det å høre og ikke høre? Samfunnet består i store trekk av en stor gruppe ”hørende” og en mindre gruppe ikke hørende eller ”døve”.

Medlemmer av disse ulike grupperingene vil naturlig knytte deler av sin selvoppfatning og sosiale forankring til det å høre eller ikke høre. Hva så med dem som hører litt, men ikke alt? Det som hører noe, men ikke mye. De som må lese på munnen for å få med seg det som blir sagt?

Sissel Grønlie sier at tegn er en løsning for alle med hørselsproblemer, ikke noe som er forbeholdt døvesamfunnet.

Eksamen i munnnavlesning?

Marianne:

Jeg er 15 år og går siste året på ungdomskolen. Klassen består av 28 elever. Hørselen min har forsvunnet gradvis gjennom flere år (progrederende hørselstap), jeg er nå blitt døv. Jeg trenger tolk for å få med meg det som blir sagt på skolen. Rektor sier at kommunen ikke har penger til å skaffe meg den tolken jeg trenger.

Å være en tolkebruger

"Møt meg, ikke møt dine forestillinger om meg!"

Marit:

Snakker Marianne med for god tale, er det derfor rektor og de bevilgende myndigheter ikke forstår behovet for tolk, gjelder dette ofte for tunghørte og døvblitte? Rettighetene ligger jo der.

Får tunghørte og døvblitte nok informasjon om rettigheter og muligheter som finnes innenfor døve-organisasjonene?

Marianne:

Jeg har sittet på skolen i et halvt år og ikke fått med meg noe særlig av det som læreren og de andre elevene har sagt i timene. Jeg blir innkalt på rektor sitt kontor. Stolt kan han fortelle at han har skaffet tolk til skoleavslutningen. Hvorfor nå? Hvorfor fikk jeg det ikke da jeg trengte det som mest? Hva med all den informasjonen jeg har mistet? Karakterene er bestemt nå. Skal jeg gidde å gå på avslutningen? Kan jeg la være å gå? Hva vil de andre si da? Jeg går. Tolken tolker til tegnspråk i beste mening, jeg får lite utbytte av tolkingen da jeg ikke kan tegnspråk, de andre ser på meg og lurer på hvorfor jeg har tolk i dag... Det som skulle vært en hyggelig avslutning, ble ikke så hyggelig.

Marit:

Unge og voksne døv og tunghørtblitte vil ofte ha praktiske og følelsesmessige problemer knyttet til det å bruke tolk. Bruk av tegnspråktolk er problematisk for den som ikke behersker tegnspråk flytende. Mange har enten lært å betrakte tegnspråk som et nederlag, eller ser på døve og tegnspråk som en helt fremmed kultur.

Identitet i forhold til kommunikasjon og hørselstap er viktig. Har tolkene en klar oppfatning av forskjeller på TSS og tegnspråk? ”Møt meg, - ikke dine forestillinger om meg”.

Marianne:

Jeg begynner på videregående, har klart å få tak i tolk, så jeg får gå på den linjen som jeg mest ønsker (idrettslinjen). I timene sitter tolken rolig og er tydelig på munnen. Jeg klarer å munnavlese det meste av det hun sier og snapper opp noen tegn etter hvert. Jeg blir sliten. Det er slitsomt å se på ett punkt hele tiden.. Det

er vanskelig å bruke tolk, jeg trenger det for å få med meg det som blir sagt, samtidig så vil jeg ikke ha tolken der, føler at jeg mister litt av meg selv, føler meg uselvstendig, folk henvender seg til tolken istedenfor til meg, det er meg det handler om, kunne ikke tolken være litt mer usynlig?

Marit:

Ikke alle døvblitte har like lang erfaring og trygghet i det å bruke tolk. Tolken kan være et fremmed verktøy som det tar tid å bli vant til. Tolken må derfor tilpasse både egen framtoning og tegnmengden til brukernes forutsetninger. En god tolk vil alltid basere seg på en reflektert tilpassning til brukere og situasjon. Med tolkebrukere mener vi både hørende og hørselshemmede (Berg, Garden, Nyhus og Raanes, 2007).

Hva kan tolker gjøre for å være et bindeledd? En som fremmer kommunikasjon, i stede for en som hemmer kommunikasjon?

Kan tolking til TSS gjøres for kjedelig? Oversetter tolken bare ord for ord? En strøm av ord kan føre til en kjedelig strøm av tegn?

Ulike strategier for å fremme kommunikasjon og turtaking er det som skal til?

En tolk som er til stede, bryr seg, og samtidig er "usynlig" er det mulig?

Vær synlig, da blir du mer sårbar. Vær synlig likevel.

Den "usynlige" gode tolken har vi fokus på det?
Finnes han/henne?

*"Vær synlig. Da blir du mer sårbar.
Vær synlig likevel."*

Marianne:

Det er mandags morgen og klassen skal ha gym. Jentene møtes i garderoben for omklodning. Det blir utvekslet erfaringer fra helgen. Informasjonen går fort og alle har fått med seg hvem som har gjort hva unntatt meg. Det er vanskelig å si

noe når jeg ikke får med meg hva andre har sagt, så ingen får vite hva jeg har gjort. Skulle jeg hatt tolk nå?

Det er klassefest. Det blir fortalt, vitset og skøyet, folk koser seg og har det gøy, men for meg er det bare støy, prøver å munnavlese, sitter med en klump i halsen og kjenner på at jeg ikke får med meg noen ting. Jeg blir den første til å dra hjem..

Jeg er på trening, jeg gjør som de andre, jeg får trent, men hva snakker de om?

Kan tolken bli en naturlig del av det sosiale laget?

Marit:

Diagnosen "tunghørt" kan være tung å bære, ettersom folk flest vet lite om hørsel og høreapparatbruk. Bruk av høreapparat, og eller teleslynge samt gode forhold for munnavlesning, kan ett stykke på vei kompensere for dårlig hørsel. Men slike hjelpemidler har sine begrensninger, spesielt i situasjoner der mye av kommunikasjonen foregår uten at man ser på den man snakker med. De kan heller ikke brukes i alle slags situasjoner (Myklebust, 08). Bruk av TSS-tolk kan avhjelpe dette i mange situasjoner.

Kan tolkebrukere – hørende og hørselshemmede få informasjon fra tolken?

Vil dette gjøre at tolken etter hvert er der naturlig? Og blir en del av det sosiale laget? - Er det mulig med en tolk som er der i tilfelle behov?

Marianne:

Er på seilkurs, vi skal ut med båten, jentene går ned i båten for omkleddning, instruktøren/læreren begynner å gi informasjon, den mannlige tolken stikker hodet inn i båten og tolker... Er delvis avkledd... Måtte han tolke nå?

Vi seiler av gårde på vannet, tolken er ivrig seiler...

Marit:

Som tolk må en fortløpende vurdere hva som er mest hensiktsmessig å gjøre i en situasjon...

Tilpassning til situasjon ...

”Du får ikke sjansen til å
gjøre et godt
førsteintrykk to ganger”
Mae West

Å møte brukere på en profesjonell måte er viktig kompetanse for alle yrkesutøvere som jobber med mennesker og kommunikasjon (Røkenes og Hanssen, 02).

Marianne:

Begynner på høghskolen, får tolk, det er flere hørselshemmede i klassen, det blir tolket til tegnspråk, så deilig... Jeg kan følge med på alt som blir sagt!

Likevel: - Er jeg den eneste hørselshemmede, så ønsker jeg at det meste av de norske ordene blir beholdt på munnen, det gjør det lettere å huske hva som ble sagt, og gjør at jeg lettere kjenner igjen stoffet når jeg skal lese. Norsk er mitt førstespråk.

Hvem tar tolken hensyn til?

Marit:

- Kan tolken bruke tegnspråklige virkemidler i TSS-tolking?
- Når og hvis TSS og tegnspråk oppfattes som likeverdige tolkeformer, hvem skal tolken ta hensyn til ved flere hørselshemmede brukere?
- Er vi for opptatt av at tegnspråk er et *språk* og TSS en *kommunikasjonsmetode*? Hva gjør dette med tolkingen?
- Dersom tunghørte/døvblitte ønsker TSS, men behersker tegnspråk, kan det gjøres en avtale om en blandingsform, dersom dette oppfattes av alle, evt. to tolk-system der begge tolker samtidig? Vi ser lite av dette i dag.

Marianne:

Jeg får CI. Den er til god hjelp for meg i hverdagen når jeg skal kommunisere med andre på norsk. I flere sammenhenger er jeg likevel sosialt døv. Av og til er det derfor deilig å bare være sammen med tegnspråklige, da kan jeg selv bestemme hvem jeg vil snakke med og om. Jeg slipper å være ”avhengig av den ene som er tydelig på munnen”.

Selv om ikke tegnspråk er mitt første språk så har det nå blitt mitt andre språk. Jeg har nå akseptert min situasjon og lært meg å bruke tolk, og har etter hvert erfart at det finnes mange dyktige tolker, og tegnspråk er egentlig veldig fascinerende. Tenk så heldig jeg er... Jeg kan snakke både norsk og tegnspråk... Jeg er blitt en del av to kulturer.

Å miste hørsel og forståelse av TSS som viktig

Marit:

Døvblitte går ofte igjennom ulike faser i forbindelse med sitt hørselstap.

Mariannes erfaringer viser noen av disse fasene.

- Sjokkfase (krise)
- Fornektning
- Aksept
- Nyorientering

Marianne:

Jeg har muntlig eksamen, prater selv, og avleser lærer og sensor på munnen. Har bestilt tolk for sikkerhets skyld, tenker at det er tryggest. Tolken setter seg i

et hjørne bak meg. Jeg er noe stresset, prøver så godt jeg kan å oppfatte lærer og sensor, har jeg oppfattet riktig? Snakker jeg høyt/tydelig nok? Snakker jeg i et passende tempo? Det som skulle vært en trygghet ble isteden et forstyrrende element... - Hva er tolkens rolle?

Marit:

- Hva kunne litt forhånds informasjon gjort her?
- Gjør tydelige avtaler

Bruk av høreapparater/CI kan medføre at man forvrenger egen stemme. Dette kan være en stressende og sjenerende tilleggsfaktor for den hørselshemmede. En tolk som er med og bekrefter og støtter underveis ved hjelp av nikk, smil etc. kan være en støtte for den hørselshemmede og gjøre situasjonen mindre stressende.

Marianne:

Jeg er på Rikshospitalet for justering av CI, mens lyden justeres har jeg ikke lyd på høreapparatet, det diskuteres og snakkes mye blant de to fra CI-teamet, hva snakker de om?? Det er meg det gjelder... Jeg skulle hatt tolk! Jeg får på lyden igjen, de lurer på om jeg har spørsmål, hva er aktuelt å spørre om? Jeg vet ikke hva de har diskutert..

Marit:

Er det mulig med tolk som er der i tilfelle behov? Og vil det bli mer behov for dette i fremtiden med flere CI-opererte?

Marianne:

Jeg går på høgskolen, vi er 45 studenter i klassen, vi har en dyktig og artig lærer som aktivt leker med det norske språket i forelesningene... Det blir mye latter i klasserommet, jeg har tolk som tolker TSS og følger lærer på den han gjør, lærer og tolk samarbeider bra! Jeg får med meg alt som blir sagt og kan le med.

Marit:

All tolking handler om formidling av budskap, innhold i ytringer, tilpasset den

enkelte. En god tolk forsikrer seg om at det sentrale budskapet blir formidlet og oppfattet. Det som er viktig fremheves og markeres i teksten.

Marianne:

Jeg går på universitetet, tar statistikk og metode, lærer snakker fort, samtidig som han nesten hele tiden skriver eksempler og regner på tavlen, jeg har TSS-tolk, en student skriver notater for meg, jeg kan konsentrere meg om å følge med.

WOW, her fungerte tolking til Tss!

Marit:

Ennå er denne tolkeformen lite belyst, vi vet at det ute blant brukerne finnes mye taus kunnskap. Hvordan er veien videre?

- Innebærer veien videre god opplæring i TSS og bruk av tolk? Når bør den starte og hvor skal den skje? Er det flere enn hørselshemmede som trenger opplæring? Hva med familien?
- En organisasjon der alle hørselshemmede får vokse ut i full blomst, stolte av sin kommunikasjonsform
- Snakker vi like mye om brukertilpasning, som om en spesiell kommunikasjonsform som TSS?
- Det er viktig å se mulighetene og ikke begrensingene.
- Det er også viktig å se de riktige mulighetene.
- Hva hjelper det med paraply hvis du har hull i skoene?

YES! Nå er det bare å diskutere veien videre.

Vi håper at vi utover dagen får satt i gang diskusjoner om hva som ligger til grunn for opplevelsen av god tolking med tegn som støtte for munnavlesning.

JEG ER HØRSELHEMMET – JEG TRENGER TSS-TOLK

Av Thorbjørn Johan Sander,
leder for ad hoc-utvalget for CI opererte, Hørselshemmedes Landsforbund (HLF)

Innledningsvis vil jeg gi en ny tittel for mitt innlegg:

”Jeg er hørselshemmet – jeg trenger NMT-tolk!”

(Obs! jeg vil tilrå betegnelsen NMT = norsk med tegnstøtte, som et nytt navn istedenfor TSS)

Jeg har vært med på å bygge opp tolkutdanningen og tolketjenesten fra bunnen av. Det kan dere se av kap. 1 i boken om tolketjenestens historie i Norge, utgitt av døvetolkforbundet.

I de første årene var alle døvetolkene egentlig det som vi i dag kaller NMT-tolker, men så begynte vi å skille mellom to typer, og etter hvert er forskjellen blitt større og større.

Jeg – og mange andre som har norsk som førstespråk – føler at det er blitt mer og mer vanskelig å få tolk som passer for oss. Vi har ikke behov for å få norsk oversatt til tegnspråk, når vi selv behersker norsk. Det er ikke naturlig at to personer som har norsk som morsmål, snakker sammen på tegnspråk eller får en mellommann som bruker tegnspråk. Det bare gjør kommunikasjonen usikker og fører til misforståelser.

Når en person holder foredrag på norsk og har et publikum som behersker norsk, er det ikke naturlig å oversette til tegnspråk. Vi ønsker å vite akkurat hva personen sier, med hans egne ord og formuleringer. Vi er ikke fremmedspråklige. Vi trenger bare å få talespråket framført på en bedre synlig måte. Med NMT går dette fint.

Tolkutdanningen har de siste 20 årene vært sterkt konsentrert om tolking til og fra to vesensforskjellige språk. Det er ikke DET vi vil ha. Vi vil ha en person som gjentar akkurat det som blir sagt, med samme ord, begge veier.

I den store tolk-utredningen som nå er ute til høring er ikke NMT kommet med. Det må vel Norges Døveforbund ta ansvaret for? Vi som ønsker NMT er holdt utenfor. Vi er ikke representert i arbeidsgruppen.

Men det er nevnt ”tolking innenfor ett og samme språk” og som eksempel er nevnt *skrivetolking*, altså å ”tolke” fra muntlig norsk til skriftlig norsk.

For vår del blir det tilsvarende å ”tolke” fra uforståelig muntlig norsk til forståelig muntlig norsk.

Det vi ønsker er derfor:

- tegn som støtte til flytende tale, slik at vi oppfatter akkurat hva som blir sagt, og med samme ord.
- gjentakelse med stemme det som vi sier uten stemme på flytende norsk, med samme ord, såkalt stemmetolking.

HVEM er VI som ønsker dette?

VI er mange døve, mange sterkt tunghørte, mange døvblitte/sterkt tunghørtblitte og mange med CI.

I 1979 var det 2.709 personer på tegnspråkkurs, egentlig kurs i NMT, som de fleste hørende vil lære slik at kommunikasjonen kan gå lettere med hørselshemmede i familien, på arbeidsplassen osv. I dag er det vanskelig å få slike tilbud, fordi alt er konsentrert om tegnspråk.

Hvem har bestemt noe som diskriminerer alle som har behov for å komme på kurs for å lære tegn som støtte til kommunikasjon på det norske språket?

SPRÅK OG SPRÅKBRUK I DET VISUELT ORIENTERTE KLASSEROMMET

Av seniorrådgiver Aase Lyngvær Hansen, Møller kompetansesenter

”Tegn som støtte er ikke et eget språk”, står det på informasjonssida på nettet om denne konferansen.

Hva er da et språk?

Språk kan konseptualiseres på to måter:

1. Som et system eller en struktur
2. Som diskurs, praksis eller kommunikasjon (Linell 1998)

Hvis vi holder oss til den første definisjonen av språk, snakker vi om et formalistisk rammeverk og her kan lingvistiske uttrykk behandles abstrakt.

Ser vi på det andre punktet finner vi her et mer funksjonalistisk paradigme, her er fokus mer på kommunikative meninger og funksjoner og her tar vi også inn konteksten, omgivelsene, sammenhengen som språket opptrer i.

Innenfor nr. 1 ser vi på hva som kan sies innenfor et spesielt språkssystem.

Innenfor nr. 2 ser vi på det som er gjort kjent og gjensidig gjort forstått av det som er sagt av deltakere i spesielle kontekster.

Men – selvfølgelig – for å bruke språket i samvær med andre, trenger vi noen av de grammatiske fenomenene som ligger i språket som system og struktur. Språket som system kan ikke skilles fra språket i bruk. Likevel, når jeg snakker om språk her, tenker jeg på språket i bruk mellom mennesker, mer enn på lingvistisk korrekte uttalelser.

For noen år siden gjorde jeg et forskningsarbeid her på HiST. Jeg fulgte en gruppe døve lærerstudenter og var med inn i klasserommet der de ble undervist.

Jeg var opptatt av dialogen i klasserommet. Jeg var opptatt av språket som diskurs, praksis eller kommunikasjon, og jeg var opptatt av hvordan disse studentene, lærerne deres og tolkene *skapte mening sammen*, når formålet var å bygge opp kunnskap og lære. For å finne ut noe om det tok jeg med kamera inn i klasserommet.

Jeg filmet interaksjonen i klasserommet med flere kamera, ett på læreren eller eventuelt på læreren og tolken, ett på studenten som var aktiv i samtalen, og ett på hele studentgruppa, for også å fange opp samtaler studentene i mellom. I tillegg til å filme, og å analysere videoopptakene som jeg hadde, intervjuet jeg dem som var i klasserommet.

Jeg filmet i to fag. I tegnspråkfaget var de fem studentene sammen med en tegnspråklig lærer. I pedagogikkfaget, det andre faget som jeg filmet, hadde klassen en talespråklig lærer. Her var det to tolker til stede, som utfylte hverandre. En tolket det læreren sa til tegnspråk, den andre støttetolket, og stemmetolket studentene når de hadde innlegg.

Fordi studentene som var i klasserommet var døve, og var avhengig av *syn* for å kommunisere, brukte jeg uttrykket *visuelt orientert*, når jeg snakket om dette læringsmiljøet.

Visuelt orientert klasserom, - visuelt orientert læringsmiljø, - her var først og fremst *synet* viktig for at deltakerne skulle få med seg det som ble sagt. Det fikk også konsekvenser for plassering i klasserommet (5 studenter i en halvsirkel – eller de 5 døve studentene på første rad, hvis de var sammen med de andre 21 hørende studentene i pedagogikk-klassen).

Før jeg begynte, tenkte jeg noe om at i tegnspråkfaget går vel alt på norsk tegnspråk, og i pedagogikkfaget får vi vel to språk – norsk tegnspråk og norsk talespråk, tolket begge veier.

Tror dere det ble slik?

Da jeg begynte å analysere opptakene oppdaget jeg at den språklige virkeligheten i disse klasserommene var mye mer kompleks og mangfoldig enn

jeg i utgangspunktet hadde tenkt. Jeg skal nå dele med dere noen av resultatene som jeg fant, - både med hensyn til språk, og med hensyn til hvordan deltakerne opplevde denne virkeligheten. Jeg skal vise dere *ett* eksempel fra materialet mitt. Vi skal se et eksempel fra en pedagogikktime, med fem tegnspråklige studenter, en talespråklig lærer og to tolker. Vi går inn der de diskuterer fenomenet ”Tilpasset opplæring”, og læreren spør studentene hva de legger i det.

La oss se et videoklipp:

Hvilke språk ble brukt her?

Læreren bruker *norsk talespråk*. Tolken bruker *norsk tegnspråk*. Studentene seg i mellom bruker tegnspråk. Den ene studenten bruker *tegn og stemme* når han snakker til læreren. Den andre studenten, som sitter i en tegnspråklig samtale med medstudent, er nok klar over at hun blir stemmetolket, og snur seg mot den talespråklige læreren, ser på henne, men stiller spørsmålet på norsk tegnspråk. Spørsmålet stemmetolkes og læreren svarer tilbake på talespråk. Læreren skriver på tavla og refererer til det skrevne ordet med peking. Studentene gjør notater i boka. Altså: Det brukes også norsk skriftspråk. I tillegg tar læreren i bruk ekstralingvistiske trekk som gester, pek, nikk, og kroppsholdning.

Vi ser at det brukes flere språkformer:

- Norsk tegnspråk (tolkes til norsk talespråk)
- Norsk talespråk (tolkes til norsk tegnspråk)
- Norsk skriftspråk (på tavla – refereres til ved peking)
- Norsk skriftspråk (i notatbok til den enkelte student)

I dette klasserommet har vi lyd. Læreren snakker, og en student bruker stemme når han snakker til læreren. Dette er ett av mange eksempler på kodeveksling eller språkblanding som forekommer i materialet mitt, der bruk av to språk forekommer i samme setning eller samme ytring. En annen student holder på sitt tegnspråk – også når hun stiller spørsmål til læreren (hun vet at hun blir stemmetolket).

Klasserommet er *visuelt orientert*. De fem studentene er avhengige av å SE det som blir sagt. Læreren baserer seg på lyd, og trenger ikke å se på stemmetolken, eller på studenten som har et tegnspråklig innlegg for å få med seg det som blir sagt. Når studenten setter stemme på tegnene sine – får det da konsekvenser for tegnspråket hans? Det viktigste for studenten her var at læreren skulle forstå hva han mente, og han bruker stemme og tegn. I intervju innrømmer han også at han ikke alltid tar hensyn til sine medstudenter, hvis det er viktigere for han at læreren skal forstå hva han sier. Jeg har testet dette opptaket uten lyd. Jeg prøvde å avlese det studenten som brukte tegn og stemme, sa. Når jeg bare så på tegnene, og ikke hørte lyden, ga ikke ytringen full mening. Da jeg i intervju spurte de andre studentene om de oppfattet hva han sa, svarte Ingrid:

”Vi kan bli forvirra. Av og til oppfatter jeg ikke hva han sier når han prater med stemme”.

Det hendte da også at denne studenten bare brukte stemme – og ikke la på tegn. Da gikk støttetolken inn og tolket det han sa til norsk tegnspråk. Av og til kan altså lyd bli en ”forstyrrende faktor” i det visuelt orienterte klasserommet.

Hadde vi hatt tid, skulle vi også ha sett på eksempler fra en time i norsk tegnspråk. Der finner jeg også mange ulike språkformer; norsk tegnspråk, norsk skriftspråk og elementer fra norsk talespråk (uten stemme). I dette tilfellet er jeg ikke ute etter å finne rene lingvistiske former av språk, men jeg er ute etter å se hvordan deltakerne bruker språket som verktøy i læringsprosessen. Jeg ser at de tar i bruk alt de har av språklig kunnskap både fra norsk tegnspråk, norsk skriftspråk, og lånte elementer fra norsk talespråk (uten stemme) for å skape mening sammen. Ett element var fraværende i tegnspråktimene - det er bruk av lyd. Alt baserte seg på det visuelle.

Denne komplekse måten å binde sammen språkformer i undervisningssammenheng der elevene er tegnspråklige, er også påvist av andre forskere. Flere har skrevet om det. Av amerikanske forskere er det kalt *chaining*, (Humphries & MacDougall 2000). De viser også til hvordan peking, fingerbokstaving og initialiserte tegn kan være en del av denne lenken. På

svensk kalles dette for *länkning* (Bagga-Gupta 2001). På norsk kaller jeg det *lenking*.

Norsk tegnspråk er det grunnleggende kunnskaps-, redskaps- og holdningsfaget for elever med ”norsk tegnspråk som førstespråk” (KUF 1996:133). Som en konsekvens av dette, har norsk tegnspråk fått samme posisjon i lærerutdanningen for døve (UFD 2003). Diskurser om opplæring av døve har vært preget av et tospråklighetsperspektiv der *norsk tegnspråk* har vært sett på som ”førstespråket” og *norsk tale- og skriftspråk* som et ”andrespråk”. I læreplandokumentene i L97 (KUF 1996) ble språkene omtalt som atskilte størrelser, og fenomener som samtidig bruk av elementer fra begge språk var ikke nevnt. Min analyse er samstemmig med nyere forskningsresultater og viser at hverdagsvirkeligheten er annerledes. Som vi så av eksempelet her, skiller ikke deltakerne stringent mellom de to språkene. Språkene opptrer av og til hver for seg, og av og til blandet, når deltakerne er i interaksjon med hverandre. Dette er likevel ikke TSS, - hva nå det måtte være. Dette er utnytting av de språklige ressursene som deltakerne her sitter inne med, og som de bruker når de sammen arbeider for å skape mening innenfor klasseromskonteksten, og - det er visuelt orientert. Samtale, turtaking og interaksjon styres av blick.

Det visuelt orienterte klasserommet har som vi har sett, mange språk. Språkene brukes som redskap til det å skape mening sammen og som verktøy i læringsprosessen. Her er det ikke fokus på korrekte språkformer, men på diskurs, praksis, interaksjon og kommunikasjon. Det visuelle står i fokus, og det auditive er underordnet. Tema for konferansen her er TSS. – Tegn som støtte til tale. Hva dominerer der? Det auditive eller det visuelle? Kanskje er det avhengig av bruken i hver enkelt situasjon? Kanskje er det heller ikke viktig hva som dominerer. Det viktigste er å bli forstått og å skape mening sammen.

Referanser:

- Bagga-Gupta, Sangeeta (2001) "*Diskursiva och teknologiska resurser på visuella tvåspråkiga pedagogiska arenor*". *Utbildning & Demokrati*, 10(1), 55-83
- Hansen, Aase Lyngvær (2005) *Kommunikative praksiser i visuelt orienterte klasserom: En studie av et tilrettelagt opplegg for døve lærerstudenter*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Institutt for språk og kommunikasjonsstudier. Avhandling (dr.art)
- Humphries, Tom & MacDougall Francine (2000) "*Chaining and Other Links: Making connections between American Sign Language and English in two types of school settings*". *Visual Anthropology Review*, 15(2), 84-94
- Linell, Per (1998) *Approaching dialogue: Talk and interaction in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins
- KUF (1996) *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: Nasjonalt Læremiddelsenter
- UFD (2003) *Rammeplan for Allmennlærerutdanningen*. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet. Lastet ned 20.april 2004 fra <http://www.dep.no/archive/ufdvedlegg/01/04/2Ramm012.pdf>

SENTRALE STRUKTURER I TSS – TOLKING

En analyse av tolking med TSS/tegn-som-støtte med eksempel fra et klasserom.

Av Sigrid Slettebakk Berge og Eli Raanes
HiST/ALT

Tolking for døvblitte med bruk av TSS, er et av tre hovedemner i utdanningsprogrammet ved Tolkeutdanninga ved Høgskolen i Sør-Trøndelag. Dessverre finnes det lite forskningsbasert dokumentasjon om dette temaet, så utdanninga har derfor sett et stort behov for å utvikle mer kunnskap om denne tolkeformen. Vi har gjennomført et prosjekt for å belyse dette området. Resultatet viser at tolking med tegn-som-støtte er en kompleks språkhandling og mange tema bør løftes frem. Ved presentasjonen i dag ønsker vi å ta opp følgende problemstilling: hvordan formidler tolkene et muntlig budskap til et visuelt uttrykk ved hjelp av TSS? - Og hvordan brukes visuelle og tegnspråklig virkemiddel i TSS tolking? Vi vil gjerne presentere dette ved å si noe bakgrunn og fokus for denne tolkeformen og hvordan analyse av datamaterialet peker mot funn av noen sentrale strukturer ved TSS-tolking.

Tegn som støtte til å munnavlese tale

Begrepet TSS, ”tegn-som-støtte”, har sin opprinnelse fra Sverige (tecken-som-stöd) fra midten av 1980 tallet. Det var tenkt som et hjelpemiddel for voksne hørselshemmede som slet med å oppfatte tale og som ønsket hjelp til å lære å bruke tegn.

Man lette etter en kommunikasjonsform som tilfredstilte døvblittes behov for å få tilgang til det talte språket. Man ønsket å lære tegn, men overgangen til et helt nytt språkssystem ble for stort (Nelfelt 2001, Sund 2003). Da ble TSS konstruert som et system, tenkt som en metode for å være til støtte for de som hadde et talespråk som sitt førstespråk, og som med å lære tegn og bruk av visuelle virkemiddel lettere kunne oppfatte det som ble sagt. Det viser seg at både tunghørte, døvblitte og CI opererte opplever at de kan ha nytte av tegn som støtte for munnavlesning (Nelfelt 2001). Hensikten er å skape et visuelt uttrykk for å få tilgang til det talte språket.

TSS er ikke et naturlig språk, slik som norsk tegnspråk, men er en blandingsform av norsk og tegnspråk (Vogt Svendsen 1987, Vonen 2003, Schrøder 2006). Norsk tegnspråk har en egen oppbygning og grammatikk. Når man snakker på tegnspråk anvender taleren en annen setningsoppbygning i forhold til det man vant med i norsk tale- og skriftspråk. Med å bruke TSS anvender taleren den norske setningsstrukturen. Det er imidlertid ikke alle ordene som får støtte ved at man samtidig utfører et visuelt tegn. Det er de mest sentrale og de meningsbærende ordene som blir sagt samtidig med at det brukes tegn (Sund 1995). Det vil si at en del ”småord” ikke blir ”tegnet” men bare sagt på munnen – vist med munnbevegelser.

I hovedsak velger man å bruke grunnformen av tegn (uten noen markering av tid eller gradbøyninger). Det er ut fra norsk setningsstruktur og ut fra munnnavlesningen av de norske ordene at mening i det som sies kommer fram. Det som blir sentralt blir derfor å kunne munnavlese og tett følge munnstillingen til taleren. En har da ut fra setningsstruktur og sammenhengen til hva det snakkes om, mulighet for å få med det som sies (Nelfelt 2003, Sund 1995). TSS er med dette en kombinasjon av et visuelt og et talt språkssystem.

TSS har som mål å visualisere det talte språket. Tegnene er ment å være til viktig støtte for å oppfatte det som uttrykkes med tydelige munnbevegelser. Slik oppfattes informasjon som den døvblitte med egen hørsel ikke fanger opp. For eksempel har ordene ”mil” og ”pil” nesten samme uttale og nesten samme form på munnene når de uttales, men de to begrepene har svært forskjellige tegn. Å få en visualisering med tegn vil da være til hjelp til med å avklare hvilket ord/begrep det er snakk om. Da TSS er en visuell kommunikasjonsform kan det med fordel ta i bruke språklige virkemidler fra tegnspråk. Så lenge det gjøres samtidig som taleren beholder den norske setningsstrukturen på munnen kan både lokalisasjon og visuelle måter å uttrykke setningsmarkering tas i bruk. Også andre språklige element kan benyttes, for eksempel kan rollebytte, blikkbruk, mimikk og kroppsholdning få frem nyanser og budskapet tydeligere (Berge, Nyhus, Kjus-Garden og Raanes 2007).

Et FoU-prosjekt om TSS

Det finnes lite forskning på TSS, og det er lite dokumentasjon på hvordan TSS-tolking fungerer i praktiske situasjoner. Dette er årsaken til at vi, Sigrid S. Berge

og Eli Raanes, valgte dette temaet i et FoU-prosjekt. I løpet av høsten 2007 har vi gjennomført et avgrenset forsknings- og utviklingsarbeid med fokus på å belyse noen grunnleggende strukturer i tolking for døvblitte. For å kunne si noe om TSS som kommunikasjonsform valgte vi gå inn og studere ett kasus, et klasserom, og beskrive aktiviteten som skjedde der. Målet var å finne ut hva tolkene tenkte om tolkeprosessen når de tolket til TSS og hva tolkemottakeren opplevde som støttende for hennes mulighet for å delta i kommunikasjonssituasjonen. Håpet var å finne noen gode eksempler som vi selv og andre kunne lære av, slik at vi både kunne forstå denne type situasjon bedre, men også at temaer som vi belyser her, kan være gjeldende for at tolker og brukere kan se strukturer i sin egen praksis bedre. Slik håpet vi å kunne bidra til å utvikle teori om denne type kommunikasjons- og tolkesituasjon.

Metode

Grunnlaget for datamaterialet er en tolket forelesning som vi observerte og filmet. Situasjonen ble valgt i samarbeid med våre samarbeidspartnere på NAV-Tolketjenesten ved Hjelpemiddelsentralen i Sør-Trøndelag. Utgangspunktet er fra en reell tolkesituasjon med naturlig aktivitet med aktører som er trygge og kjente i situasjonen. Det ble filmet i en tolket forelesningsøkt, noe som ga til sammen et filmmateriale på vel 1 time. Dette har vi nøye gått gjennom og grovtranskribert. Enkelte deler har vi så valgt å se nærmere på. Utvelgelsen skjedde på bakgrunn av hva vi la merke til i observasjonene fra situasjon og fra analysene der vi tidlig å mange sekvenser som skilte seg ut som gode eksempler på tolking. Disse eksemplene brukte vi som grunnlag for en gruppesamtale med oss, tolker og den hørselshemmede tolkebrukeren (heretter bare kalt tolkebruker).

Vi har gjennomført i alt tre gruppeintervju med tolker og tolkebruker. Disse samtale ga oss mulighet til å få belyst aktørens forståelse av situasjonen. Vi brukte klipp fra filmen for å illustrerte tema vi mente var sentralt for TSS-tolking som grunnlag for noen av diskusjonene med tolker og tolkebruker. Å se på filmopptak førte til at tolkene og tolkebrukeren lettere kunne fortelle oss hva de tenkte og hvordan de vurderte de praktiske løsningene som var knyttet til sekvenser av tolkesituasjonen. Automatiserte handlinger kan være vanskelig å snakke om, for de er så internalisert at man tenker ikke på hva man gjør, man

bare handler. Dette gjelder også for det å snakke om tolking (Nelfelt 2001, 2003). Det å se på filmopptak av egen aktivitet kan slik være til hjelp for å hente fram erindringer støtte opp informantenes evne til å snakke om egne handlinger. Gruppeintervjuene ble tatt opp og transkribert i sin helhet. Hvert av de tre intervjuene varte i ca 1.5-2 timer. Materialet har så blitt kategorisert og teoretisert med ønske om avdekke noen grunnleggende strukturer i TSS-tolking i et klasserom ved en utdanningssituasjon.

Kontekst: Tolking av en forelesning ved en høgskole

Konteksten for den tolkingen vi studerer er en forelesningssituasjon, tolking for en student som tar sykepleierutdanning på en høgskole. Henvendt til en stor studentgruppe i et auditorium går læreren gjennom fagstoff der hun forklarer og trekker inn eksempler. Det brukes lysbilder med tekst vist på lerret. I sekvenser leser foreleseren opp det som står skrevet på skjermen. Det er en aktiv studentgruppe hun henvender seg til, en gruppe hun har møtt jevnlig i løpet av studieåret. Det kommer flere spørsmål og kommentarer fra studenter i løpet av timen som læreren svarer på. Hele undervisningsøkten virket som en trygg og kjent læringssituasjon for deltagerne. En av studentene er tolkebruger.

Den hørselshemmede studenten er tospråklig, med kompetanse både i norsk og i norsk tegnspråk. Hun har vokst opp i en familie som har brukt tegn til tale. Spesielt har mor i familien god kompetanse i bruk av tegn. Studenten har en viss hørselsrest som gjør at hun kan støtte seg til hørsel der lytteforholdene er gode. Hun har både døve og hørende venner. I samtale med døve bruker hun tegnspråk. I samtale med hørende, og der samtalen skal tolken, foretrekker hun TSS. Dette fordi hun ønsker å vite hvilke ord den andre bruker slik at hun kan flette de inn i sin egen ytring når hun gir respons til andre. Hun synes også det er en fordel å ha referanser til ordene og begrepene de andre bruker, når hun skal lese pensumbøkene (informasjon fra samtale 27.11.2007). Studenten uttrykker at hun er svært fornøyd med tolkesituasjonen på studiet.

Tolkene følger studenten i alle undervisningssituasjoner, både i forelesninger, i gruppearbeid, ved ferdighetstrening og i ute i praksisøving. Tolkene arbeider i et såkalt to-tolk system. Begge tolkene har jobbet som tolker i over fem år, og de er begge dyktige og trygge yrkesutøvere. Tolkene er opptatt av kvalitet og

profesjonalitet. De har etablert et godt samarbeid med lærerne. Tolkene er godt forberedt til undervisningsstimen, de kjenner lærestoffet gjennom å ha deltatt i denne arbeidssituasjonen i et helt semester. De har lest seg opp på forelesnings-tema i forkant, og fått innhentet nødvendig forberedelsesmateriale fra faglærer. Tolkene utaler at de vektlegger å "holde på norsken" (TSS-tolking) når de tolker. Hvordan tolkene gjennomfører dette i praksis, vil vi presentere gjennom at analysen av materialet har kommet fram til noen sentrale tema og som belyser handlingene deres.

Analyse av tegnspråklige og visuelle element i TSS-tolking

For å analysere hvordan man i TSS-tolking kan bruke visuelle og tegnspråklige element vil vi ta utgangspunkt i videoanalyse av en tolkesituasjon og i opplysninger fra gruppeintervju med tolkene og tolkebruker. Sammen med deltakerne i situasjonen har vi drøftet konkrete videoeksempler på hvordan tolkene visualiserer det som læreren sier i en forelesning. Analyse av dette materialet gir funn som peker mot noen sentrale strukturer som kan bidra til å forstå hvordan tolkeprosessen i TSS-tolking fungerer, og hvilke språklige redskap tolkene tar i bruk i denne formidlingen.

Utvelgelse og strukturering av talen

Når man tolker med TSS holdes fokuset på å visualisere det norske språket. Det norske språket brukes som grunnstruktur for formidling av tegn. Det blir ikke oversatt til tegnspråk slik som i tolking for døve, men tolkingen følger den struktur opp de norske setningene som ytres med norsk grammatikk som grunnlag for rekkefølge på tegnene. Til tross for at det i stor grad er en direkte gjenskapning, skjer det en omforming når det konstrueres i en ny visuell form, og til en ny ytring.

Tolkeprosessen i TSS-tolking tar utgangspunkt i det å omforme et muntlig uttrykk til et visuelt uttrykk. Omformingen handler i stor grad om at et muntlig uttrykk tilpasses til å bli produsert klart om med tegn. Muntlig tale har noen kjennetegn som gjør denne omformingsprosessen vanskelig. Muntlig språk er kjennetegnet ved å være ustrukturert og at taleren former og setter sammen sine ytringer underveis i en tankeprosess. Noen ord har funksjon av å være "fyllord" som binder talen sammen. Eksempel på fyllord kan være ord som "slikt",

”liksom”, ”også” og ”eh”. Dette er ord som i seg selv ikke har mening, men som representerer en muntlig talestil. Vår analysen viser at tolkene utfører en aktiv tolkeprosess ved at læreren ytringer gjengis med en mer ryddet setningsstruktur og med en noe mindre preg av ustrukturert muntlighet i formidlingen. TSS-tolking handler om at en muntlig samtalestil med mange små ord blir ordnet til en mer ”ryddet” framstilling.

Analysen viser at tolkene gjør en utvelgelse av hvilke ord som blir visualisert. Tolkene velger å følge hovedbudskapet i formidlingen. Nesten alle ord som læreren sier gjengir tolken med munnbevegelser, men bare noen av dem blir tegnet. Slik løftes budskapet fram. Det er fokus på de meningsbærende ordene. Tolkebrukeren sier at hun opplever at det er behagelig å avlese tolkenes formidling, utvelgelsen av tegn kombinert med tydelig munn er noe som hun opplever som god tolking (samtale 27.9.2007). Tolkenes organisering og strukturering av den visuelle formidlingen er positivt. En form for strukturering er å gjøre bruk av synonym som erstatter enkeltord.

Synonym og dialektord

Et spenningsforhold i TSS tolking er om det skal skje en omforming fra dialekter til et mer bokmålspreget tegnforråd. Muntlig tale er preget av at talere har ulike dialekter og fortellerstil. TSS låner tegn fra norsk tegnspråk, og tegnforrådet har i hovedsak referanser til hva som er vanlig i norsk bokmål. Det finnes ofte ikke konvensjonelle tegn for alle særskilte dialektord. I praksisfeltet har det vært drøftet hvordan tolking av dialektord som ikke ”passer” i forhold til konvensjonelt tegnforråd kan løses. Spørsmålet har vært om det er hensiktsmessig i TSS tolking å endre på ordbruken og bytte ut ord til synonym som det finnes konvensjonelle tegn for.

I praktisk utøvelse av TSS-tolking har man tenkt at ”regelen” er at det skal være en direkte gjengivelse av ordene som sies. Dette med tanke på at tolkebrukeren skal kunne utnytte egen hørsel og samtidig se et visuelt tegn for det samme ordet. Det har da vært sett på som lite heldig å bytte ut ord med andre ord og synonym (samtale med tolker og tolkebruker 27. 11 2007). Det kan imidlertid diskuteres om bruk av synonymord i praksis har så stor betydning som tidligere antatt. Læreren i dette aktuelle klasserommet kommer fra Møre og Romsdal, og

har en dialekt som inneholder en del særpregede dialektord som de ikke umiddelbart finnes konvensjonelle tegn for. En del av tolkenes omforming av talen skjer da i møte med lærerens dialekt og hennes valg av ord, noen av dialektuttrykkene ble erstattet med bokmålsvarianter eller munnbevegelser mer tilpasset tolken og tolkebrukerens dialekt.

I materialet vårt er det blant annet eksempel på at læreren bruker ordet "greie", og at dette konsekvent ble erstattet med tegnet "klare". Når vi spurte tolkene og tolkebrukeren om begrunnelser for dette handlingsvalget, var reaksjonen at ingen av dem hadde lagt merke til det under selve tolkesituasjonen. Etter en del diskusjon om dette var en god oversettelse, kom de fram til at det var det. For tolkene ga det bedre flyt i formidlinga og det "passet i hendene". Tolkebruker mente det ikke var forvirrende for henne at tolkene endret på dette. Det var ikke et ord som var avgjørende for å forstå betydningen i det som var sagt. Det var heller ikke et faguttrykk som hun skulle bruke i diskusjon med andre eller lese i pensumbøkene. Hadde det vært et faguttrykk, hadde situasjonen vært annerledes. Da vil hun gjerne ha ordet bokstavert og uttalt med tydelig munn (samtale med tolker og tolkebruker 27.11.2007).

Analysen viser med dette at det kan være hensiktsmessig at tolkene strukturerer teksten og at dialekt ord kan endres til mer konvensjonelle, bokmålspregede ord. Det med tanke på å opprettholde en god flyt i tolkingen. Det er lettere å gjøre en slik omstrukturering enn at tolkene og tolkebrukeren skal konstruere et nytt tegn eller at tolkene skal bruke tid på å bokstavere ord som ikke er meningsbærende for budskapet. Denne omformingen er også i tråd med at tolkeprosessen består av å fokusere på hva er budskapet i ytringen.

Tegn som representerer mening

Gjennom samtale med tolkene kom det til uttrykk at synet på tolkeprosessen i stor grad har vært orientert om at det er en ren formidling av ord. Ett ord kan ha mange betydninger, hva ordet referer til bestemmes ut fra konteksten og tema for hva det snakkes om (Bakhtin 1999). Ord kan forstås både med utgangspunkt i ordets form, dets innhold eller hvordan det brukes i reelle samtalsituasjoner (Svennevig 2001). Analysen viser at TSS-tolking i stor grad har hatt en orientering på ordenes form, og ikke dens innhold. Det har vært en praksis der

det har vært akseptert at tolken kan velge tegn som gjenspeiler ordets lydbilde, uten å ta hensyn til om tegnet passer inn i sammenhengen og temaet det snakkes om. Det viser seg at dette gir noen uheldige konsekvenser for meningsdanning hos mottakeren.

Et eksempel fra materialet vårt er når tolkene og tolkebrukeren diskuterer hvordan de ble enige om hvordan de skulle tegne ordet for ”data”. Dette kan bety flere ting, for eksempel å samle inn informasjon/data, eller en datamaskin. Tolkene hadde i sin forberedelse til tolkingen seg imellom drøftet at siden de nå tolket til TSS, var det mest riktig å si tegnet for data som i datamaskin (tegnet som har en ikonisitet som at man skriver på et tastatur). De var enige om at ved å velge dette til tross for at sammenhengen der begrepet ble brukt var at sykepleiere regelmessig må samle inn opplysninger/data om pasientens tilstand. I gruppeintervjuet nevnte tolkebruker eksemplet med ordet data som et typisk tilfelle der var hun helt klar på at tegnet som var til støtte for henne i kommunikasjonen, var et tegn som referer til meningen. Hun mente at hun reagerte med en ubehagelig kroppslig følelse når tegnet ikke støttet opp for den forestilling hun dannet seg. Hun sa det slik at når hun sitter i forelesningssalen og hører på fortellingen til læreren om hvordan sykepleiere møter pasienten, ser hun dette for seg og danner et mentalt bilde av situasjonen. Tegnet for datamaskin brøt med dette bildet og den forestilling hun hadde av det tema det ble snakk om. Dette er et eksempel på at om tolkene velger tegn ut fra en form framfor innhold kan det ødelegge for det å gi støtte til en mental forestilling. Tegnet som referer til ”opplysning”, fungerte i denne situasjonen best.

For å støtte tolkebrukeren i sin meningsdanning, ser det heller ut som tolkene bør fokusere på ordets innhold. Tolkebruker arbeider aktivt med å konstruere en forståelse av det som sies. Det viser slik at om tolkene var mer fokuserte på ordets form, fremfor dets innhold kan det være til hinder for en god meningsdanningsprosess.

Tolkene og tolkebrukeren var så blitt enige om at ”data” skal tolkes ved at tolkene sier ”data” på munnen, og samtidig bruker tegnet for ”opplysning”. På den måten får tolkene vist ordets form, samtidig som de velger tegn som referer

til mening. Det eksemplet sier noe om at tolkeprosessen i TSS tolking, som i all annen tolking, ikke handler om å formidle ord, men budskap.

Tegnspråklige og andre visuelle uttrykk

Når man snakker til noen strukturer man talen sin opp i meningsfulle enheter. Talen deles opp i ytringer og sekvenser som har et gitt innhold (Svennevig 2001). Man har ulike former for setningstyper som brukes etter hvilken intensjon taleren har. For eksempel kan setningen være spørrende, benektende, bekreftende bydende osv. Å konstruere talen i slike former gjør det mulig for lytteren å forstå hva den andre mener. Det blir ikke bare en strøm av ord, men ord som er sammensatt til et budskap. Ordene får også betydning etter hvordan de er sagt. Fra den muntlige stemmebruken kommer det fram ulike stiler og sjangre. Observasjonen fra klasserommet viser at forelesers intonasjon forteller lytterne noe når noe er viktig, når hun avrunder et tema, når hun går over til et nytt tema, når hun forteller en personlig historie eller når det er formidling av et fagstoff (observasjon 25.9.2007). Lærerens talestil er også noe som tolkene formidler, og bruk av visuelle virkemiddel i ansikt og kropp blir da utnyttet som språklig virkemiddel i TSS-tolkingen.

Analysen viser at spesielt ansikt og blick synes viktige for å markere setningsstruktur og overgang mellom informasjonsenheter. Tolkene har ikke bare fokus på å formidle ett og ett ord, men å presentere et helhetlig og avsluttet ytring. De markerer enheter ved blick, små nikk med hodet, små stopp i bevegelsene eller at de legger inn direkte markeringer om at læreren begynner på ett nytt tema (observasjon 29.9.2007). Forelesers intonasjon og fortellerstil kommer fram visuelt ved at tolkene bruker en bevisst bruk av ansiktsmimikk. Når læreren har et spørrende utsagn, illustrerer tolkene dette i sitt eget ansikt ved å heve øyenbrynene og åpne opp øynene. Blickbruk er slik et viktig språklig element for å vise setningstype og sjangerstil. I samtale med tolkebrukeren kom det fram at bruk av øyne og blickretning også er viktig for å oppfatte setningsstruktur.

TSS-tolking bruker visuelle virkemiddel hentet fra norsk tegnspråk. Blant annet ser vi at tolkene har en bevisst bruk av blick og blickretning. I intervjuene spurte vi tolkebrukeren når hun kunne se at læreren gikk over fra en

saksorientert framstilling til å ha en sekvens preget av en mer personlig fortelling. Tolkebrukeren svarte at det så hun i tolkenes blikk (samtale 05.11.2007). Blikket kunne også fortelle henne når et tema var avsluttet, eller når taleren tok en pause. Ved pauser og ved store temaskifte så tolkene gjerne bort og ut i rommet, men når taleren begynte å snakke så på henne igjen. Blikket kan også brukes for å referere til tegnenes plassering og lokus i tegnrommet.

Bruk av lokalisasjon viser seg å være svært nyttig i tolking til TSS. Lokalisasjon er et språklig element som er hentet fra norsk tegnspråk. Begrepet viser til at den som tegner kan plassere tegnene til høyre, til venstre eller midt foran seg. For eksempel viser tolken i klippet at alarmsentralen, som er det stedet taleren arbeidet på var plassert i midten av tegnrommet, en pasient som ringer inn ble plassert på venstre side mens ambulansetjenesten ble plassert til høyre side av tegnrommet. På den måten bygges det opp et visuelt bilde av hvor ting befinner seg. Når tolken skal formidle hvordan samtalen gikk mellom de tre, gjør hun et rollebytte og vender blikket, kroppen og tegnene i retning av det som er i fokus. Ulik bevegelse og rytme på tegnene er også meningsbærende. (presentasjon av videoklipp)

Eksemplet med alarmsentralen viser hvordan tolkene bruker ulik bevegelse og rytme på tegnene. Historien når et spenningspunkt ved at læreren forteller om at det hastet å få fram hjelp for underveis i telefonsamtalen kunne hun høre på pasienten at hun brått ble verre og at det tettet seg til i luftveiene på henne. Her får tolkene et hurtigere tempo på tegnene, et mer intenst blikk og ansiktsuttrykk. De gjenskaper et visuelt bilde av intensiteten i lærens stemme og i budskapet i historien. (Se vedlagt transkripsjon av tolket sekvens). Analysen viser at element som er kjent fra norsk tegnspråk, som lokalisasjon, rollebytte, blikkretning og variasjon på bevegelsene, også er nyttige som språklige element i TSS-tolking. TSS er en visuell kommunikasjonsform. For å formidle et budskap, er det ikke nok å bare si tegnene for ordene, men det må også formidles visuelt. For å fremme budskapet er det også hensiktsmessig hvis tolken kan markere sentrale tekstreferanser i det som sies.

Samordning og markering av tekstreferanser

Muntlig tale er også kjennetegnet ved at man kan blande sammen ulike språk og låne ord fra hverandre. Det norske språket bruker for eksempel mange engelske

ord, og i forelesningen hørte vi at læreren brukte det engelske ordet "case". Dette ordet finnes ingen direkte motsvar i ordforrådet til norsk tegnspråk. En løsning blir her det å kombinere eller erstatte det med det norske ordet "oppgave". Låneord gir en utfordring for tolkene fordi at TSS-tolking fokuserer i stor grad på å formidle ordene så nøyaktig som mulig. Tolkene vil da gjerne formidle ordene "case", selv om det er et engelsk uttrykk og som ikke har en direkte referanse i norsk tegnforråd. Løsningen blir å utføre en samordning ved å legge til en tekstreferanse i tolkingen.

Når man skal tolke er av og til avstanden mellom de to uttrykkene for store til at det finnes en direkte referanse mellom dem. For å overbygge disse gapene, kan det være hensiktsmessig å utføre en form for samordning (Wadensjø 1998, Berge og Karlsdottir 2003). Med samordning menes det at tolken kan legge til noen referanser i tolkingen med tanke på at innholdet skal formidles slik at det blir lettere for mottaker å oppfatte det. I eksemplet ved ordet "case" gjorde tolkene dette ved å vise tegnet for "engelsk". På denne måten la tolken til en egen markering. Så visualiserte de det norske begrepet "oppgave", samtidig som den orale komponenten, altså munnen, viste ordbilde "case". Slik kombinerte de et norsk tegn samtidig som et engelsk ord ble brukt på munnen. Tolking til TSS er med dette en komplisert handling. Hensikten med samordning kan forstås slik at tolkene har en intensjon om å skape en god avlesningssituasjon for studenten. Studenten responderte positivt på en slik formidling. Hun ville gjerne vite nøyaktig hvilke ord som læreren sa, for senere å kjenne dem igjen i andre sammenhenger. Hun ville også gjerne ha en slik samordning av teksten, der tolkene konstruerte en markering av at det ble sagt et engelsk ord. Det førte til at det ble lettere for henne å oppfatte og munnavlese tolkene. Hvis ikke kunne hun tro at de sa et norsk ord og bli forvirret over å ikke kjenne ordbildet på munnen igjen. En slik markering opplevdes her som støttende for hennes egen studiesituasjon. Dette viser også hvordan tolkene og tolkebrukeren er i en dialogisk interaksjon med hverandre under tolkeprosessen.

Interaksjon mellom tolk og tolkebruker

Tolkenes handlinger tar utgangspunkt i teksten som skal formidles, og i situasjonen og konteksten samtalen foregår i. En viktig del av dette er at tolkingen tilpasses den det skal tolkes for. Blant annet ser vi at siden

tolkebrukeren har et stort tegnforråd, kan tolkene formidle taleren fortløpende og bruke mange tegn (observasjon 25.09.2007). Tolkene har jobbet for studenten en stund og har lært henne å kjenne. Begge parter sier de har et åpent og godt samarbeid. Tolkene sier at de har en usikkerhet når de tolker om det er formidlet på en hensiktsmessig måte eller ikke. De trenger derfor respons fra tolkebrukeren om at hun har forstått eller ikke (samtale 03.10.2007). Dette forholdet viser at tolkene og tolkebrukeren er i et dialogisk forhold til hverandre. Dette samspillet observerte vi i forelesningssituasjonen. Tolkebrukers blikk og oppmerksomhet fulgte tolkene aktivt.

Tolking til TSS er som nevnt utfordret ved at det ikke finnes tegn for alle ordene som brukes i muntlig tale, og også at konvensjonelle ord kombineres og brukes i nye sammenhenger. Dette så vi et eksempel på ved formidling av ordet ”fylde” brukt som begrep i forhold til blomstrømning og sirkulasjon. Sammenhengen var at foreleser fortalte at som sykepleiere bør man ta regelmessige målinger av pulsen til pasienten, og også kjenne etter blodårenes fylde. Tolken ble her usikker på hvilket tegn hun skulle bruke på ordet ”fylde”, og hva det refererte til. Første gang hun hørte det, bokstaverte hun f-y-l-d-e, stoppet så opp og så spørrende på studenten. Da hun fikk respons på at det var oppfattet, fortsatte hun tolkingen. Andre gang ordet ble sagt konstruerte tolken et nytt uttrykk for ordet. Hun bokstaverte f-y-l-, og så kombinerte hun tegnet for ”mengde” med ordbildet ”fylde” på munnen. Igjen så hun spørrende på studenten og fikk respons på at ordet var oppfattet. Tredje gang ordet ble sagt gikk tolken direkte til tegnet de tidligere hadde forhandlet seg fram til og blitt enige om å bruke (filmopptak 25.09. 2007). Dette eksemplet viser hvordan det er en interaksjon mellom tolk og tolkebruker der de sammen forhandler seg fram til hvilke tegn og uttrykk de bruker i situasjonen. Samarbeid mellom tolk og tolkebrukere er viktig for at tolkingen skal fungere.

I yrker som arbeider med mennesker, må en ikke bare ha instrumentelle ferdigheter, men man må også ha evne til å møte andre på en hensiktsmessig måte (Røkenes og Hanssen 2002). Tolk og tolkebruker som møtes jevnlig etablerer en relasjon til hverandre. Skal tolkingen fungere må dette møtet oppleves som respektfullt og jevnbyrdig. I samtale med tolkene og med tolkebruker, kommer det fram at det er et godt samarbeid mellom dem (samtale

03.10.2007). Studenten mener at tolkene oppleves som profesjonelle. Blant annet ved at de samarbeider så godt med lærerne, er forberedt og at de informerer om sin egen funksjon til lærere, gjesteforelesere og medstudenter. Tolkebruker får opplevelsen av at hun er student, hun føler at hun får tid til å være "student" og hun slipper å tenke på mer enn nødvendig på den praktiske tilretteleggingen av studiene.

Tolkene opplever de er i en god arbeidssituasjon. De føler at arbeidet deres er til nytte og at de som profesjon blir sett og akseptert av lærerne og samarbeidspartnerne på studiestedet. De har etablert et godt samarbeid og de får stort sett forberedelsesmateriell som gjør at de har referanser til hva det snakkes om og det blir det blir mindre informasjonstap. Tolkene seg imellom har et godt kollegialt forhold. De opplever også samarbeidet med studenten som godt ved at de sammen kan diskutere og konstruerer tegn for begreper innen sykepleiestudiet.

Drøfting og oppsummering

Tolkemetoden TSS har vært omtalt som en enspråklig tolkeform, siden det ikke er snakk om tolking mellom to selvstendige språk, men en visualisering av det norske språket. Det har også vært diskutert om formidlingen i del hele tatt har vært tolking, eller om det er en teknisk prosess som handler om en fortløpende formidling av ord. Ut fra vårt materiale ser vi at TSS-tolking er en aktiv tolkeprosess. Tolkene arbeider aktivt med å forstå talerens budskap, og av det konstruerer en måte å framstille dette på. Et auditivt og et visuelt språk kobles sammen og det pågår en kontinuerlig vurdering av hvilke visuelle virkemiddel som kan brukes, hvilke tegn som kan brukes, hvordan innholdet og budskapet løftes fram, samordning og organisering av teksten ved å legge inn referanserammer osv. Dette er handlinger som gjøres med tanke på tolkebrukerens mulighet for å lettere å delta i kommunikasjonssituasjonen.

En antagelse om tolkeprosessen i TSS tolking har vært at det er en tolkeform der tolken kun utfører en "stabling av tegn", som kan sees som et uttrykk som referer til at tegnene formidles enkeltvis og oppstykket uten at det er nødvendig å sette dem sammen i meningsfulle enheter (Raanes 1994, Berge og Karlsdottir 2003). En slik tolking vil føre til at det blir vanskelig for tolkebrukeren å forstå hva som sies. Det blir en fortløpende produksjon av tegn, uten at uttrykker noe

informasjon. I muntlig tale setter vi sammen ordene slik at de blir hele og meningsfulle uttrykk (Svennevig 2001). Ordene i seg selv har ingen mening før de er satt sammen til meningsfulle sekvenser, og dette må også tolkene gjøre når de oversetter. Det er også viktig at tolkene formidler hvordan ting sies, og ikke bare hvilke ord som ble sagt. Talerens stil og innlevelse er viktig for å forstå budskapet og ordenes innhold. Tolkene vi møtte arbeider aktivt med å vise visuelle setningsmarkører, for å gjenskape talerens stil og intonasjon, og vi anser dette som en sentral struktur i TSS-tolking.

TSS er en visuell kommunikasjonsmetode. Det kan derfor tas i bruk virkemidler som kan uttrykkes med kropp og ansikt og ved en systematisk plassering og lokalisering av tegn i tegnrrommet. Bruk av tegnspråklige og visuelle element er dermed et viktig aspekt ved TSS-tolking. Vi ser dette i forhold til tolkens valg av tegn, lokalisasjon, rollebytte, orientering på tegn, rytme i gjennomføring av bevegelsene, visuelle setningsmarkører, kroppsholdning og ansiktsuttrykk, variasjon i bruk av blikkretning osv. Det viser seg ved å utnytte disse strukturene får formidlingen en bedre flyt og budskapet i ytringen kommer tydeligere frem. Slik ser vi også at tolkingen handler ikke bare om å formidle ord, men meningsfulle enheter. Vi ser at det er mange spørsmål innen dette tolkefeltet. Tolken bør, som i all annen tolking, fokusere på budskapet. Samtidig skal tolken følge det norske språket sin struktur. Utvelgelses og komprimeringsprosessen er krevende. Metoden gir noen føringer om at tolken ikke skal formidle alle ordene, men foreta en utvelgelse i forhold til hvilke ord som representerer mening. utfordringen her blir å finne balansen i denne utvelgelsen. Hva er for mange ord og hva er for lite? I hvor stor grad kan tolken komprimere og endre på ytringene? Skal han fjerne fyllord både på munn og uttrykt med tegn, eller skal tolken beholde "fyllordene" på munnen, men ikke visualisere dem? En faktor i dette er at tolkingen vil variere alt etter hvem det tolkes for, og spesielt om vedkommende kan mye eller lite tegn. Hvordan dette fungerer i praksis, vet vi lite om. Vi har materiale fra et kasus, og vurderer arbeidet vårt som en pilotstudie. Vi håper derfor at det kommer flere prosjekt som kan se på andre situasjoner og komme med utdypninger til temaene vi har reist i dette arbeidet.

Litteratur

- Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genre and other late essays*. Translated by McGee, V. W. Edited by Emerson, C. & Holquist, M. Austin: University of Texas Press.
- Berge, S. & Karlsdottir, R. (2003). *Tegnspråktolkens handlinger*. I skriftserien Klasseromsforskning. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Berge, S. & Garden, M. K. & Nyhus, M. P. & Raanes, E. (2007). *Tolking med metoden TSS*. Tolkeavisa. Nr 6/2007. S. 6-9. Oslo.
- Berge, S. & Raanes, E. (2007). *Tegnspråklige element brukt i TSS tolking*. MONS 12/Det tolvte møte om norsk språk. Innlegg på Forskerkonferanse i Stavanger 23 november 2007. Under publisering.
- Nelfelt, K. (2001). *Tecken som Stöd. Rapport 1 från TSS-Prosjektet*. University of Gothenburg. Department of Linguistics. Goteborg: Gothenburg papers in theoretical linguistics.
- Nelfelt, K. (2003). *Når jeg var på TSS-kursen och alla TSS: ade tyckte jag att jag fått tillbaka min hörsel, men på tåget hem var jag stendöv igjen*. Sluttrapport: TSS-prosjekt. University of Gothenburg. Department of Linguistics. Goteborg: Gothenburg papers in theoretical linguistics.
- Røkenes, O.H & Hanssen, P-H. (2002). *Bære eller breste. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Raanes, Eli (1994). *Prosjekt tolketjeneste: rapport om evaluering av Sosialdepartementets forsøk med tolketjeneste for døve, døvblinde og døvblitte*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for spesialpedagogikk.
- Schrøder, O-I. (2006). *Likt og ulikt. Innføring i forskjeller mellom norsk og norsk tegnspråk*. Kap 6. I Tegn som språk. En antologi om tegnspråk. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Sund, A.(1995). *Et kort notat om tegn som støtte til munnavlesning, TSS*. Kompendium til Tolkeutdanning. HIST/ALT, Enhet for tegnspråk og tolking.
- Sund, A. (2003). *TSS,- tegn som Støtte til munnavlesning for døvblitte*. Artikkelen bygger på et foredrag ved Nordisk Audiologisk Selskaps kongress i Finland, 2003. Lastet ned 03.03.08, på www.astrid.sund@signo.no
- Svennevig, J. (2001). *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. Oslo: Landslaget for norskundervisning. Cappelen Forlag.
- Vogt-Svendsen, Marit (1987). *Tegnspråk og norsk og blandingsformer av de to språkene*. Spesialpedagogisk Artikkelserie. SPAS nr 2/1987.
- Vonen, A. M. (2003). *Tospråklighet og blandingsformer*. Forelesningsnotat, grunnfag i praktisk tegnspråk. April 2003. ISP/UiO.
- Wadensjö, C. (1998). *Kontakt genom tolk*. Stockholm: Dialogos Forlag.

Vedlegg

Eksempel A - Tolking med TSS²

Transkripsjon av en tolket sekvens. Klippet handler om hvordan læreren forteller om en episode når hun arbeidet på det som kalles Hjelp 24, som er en alarmsentral som tar imot telefoner fra personer som er syke og som trenger hjelp. Klippet har vi kalt "Kontakt alarmsentralen" og er på 1 minutt og 3 sekund. I dette klippet ser vi at TSS-tolking bruker visuelle og tegnspråklige element.

- 01 Foreleser:** Mmm je va på jobb nedpå
- Tolkens munnbevegelser:** Ikke så lenge siden jeg jobber
- TEGN og visuelle uttrykk:** LENGE-SIDEN (hoderist benektende)
JEG JOBB (blikk skifter)
- 02 Foreleser:** je jobber littegrann på på en plass som heter Hjelp tjuefire, av og til no å
- Tolkens munn:** jeg jobber litt på hjelp 24 av og til nå også
- TEGN og visuelle uttrykk:** JEG JOBB LITT PÅ HJELP 24 AV-OG-TIL NÅ
(tegnet NÅ utføres med begge hender)
- 03 Foreleser :** det e en kombinasjon av av legevakt og slikt og ta imot trygghetsalarmer
- Tolkens munn:** Det kombinasjon av legevakt og ta imot trygghetsalarmer
- TEGN og visuelle uttrykk:** DET KOMBINASJON AV LEGEVAKT TA IMOT TRYGGHETSALARM
(de to tjenesteoppgavene blir markert med lokalisasjon av de to ulike tjenestene med plassering, blikkbruk og ved hjelp av orientering med kroppen)
- 04 Foreleser:** Å i sommer når jeg var der var det en pasient som ringt inn på alarmer sin og si'e det at ho ha litt tungt for å puste.
- Tolkens munnbevegelser:** Nå i sommer når jeg var inne og jobbet var det en som ringte på og sa jeg har tungt for å puste
- TEGN og visuelle uttrykk:** FØR SOMMER JEG VAR INNE JOBBET EN SOM RINGTE-PÅ (retning markert) SA
JEG TUNG PUSTE
(+ tar i bruk visuelle virkemidler som mimikk, kroppsholdning og blikk/retning for å vise hvem som puster og hvordan det pustes tungt)

---

² Tolking med tegn-Som-Støtte: Sigrid S. Berge og Eli Raanes

DØV BRUKER AV TSS SOM TOLKEFORM

Siv Benedikte Mittet, Norges døveforbund

STIKKORD:

- Presentasjon av meg selv.
- NDF : Tegnspråk som offisielt språk
- TSS
- Konsekvenser for døvefødte barn?

TSS- HISTORIKK:

Hva er definisjon på TSS?

Hvilket perspektiv skal det utdypes i, ut i fra det lingvistiske eller fra brukernes perspektivet?

Finnes det en oversikt på TSS - materialet?

Hvor er resultatene ?

EN LITEN RESEARCH:

- 22 deltakere på NDF's bistandseminar på Gardemoen Clairon Hotell (28.-30. mars 08):
- 13 døvefødte voksne, 3 CI brukere, 2 Usher, 2 hørende og 2 døvblitte.
- Felles enighet: TSS er kun for folk som har fra før et solid språkgrunnlag i norsk-språket for å kunne forstå, bruke eller utvikle TSS.

KONSEKVENSER FOR DØVFØDTE BARN I UNDERVISNINGEN:

- ◉ Dårligere språkmiljø ved kompetansesentrene
- ◉ Døve utdannede lærere "presses" ut av døveskolene. De forsvinner til andre plasser med sunnere arbeidsmiljø og bedre holdning til TS.
- ◉ Kvalitetsikring av døveundervisning i landet rundt?
- ◉ 5 % av alle døvfødte barn får ikke CI av medisinske årsaker - hva med dem?

ET LITE SPØRSMÅL:

- ◉ En oppgave skrevet nylig av en spes.pedstudent, Arne Lundquist (Tromsø) konkluderte med at elevene på hjemmeskolene har dårligere tilgang til undervisning i, på og om tegnspråk i et eller flere fag, mens foreldrene får større tilgang til døve lærere på sine foreldrekurs, mens undervisningsdelen på disse skolene lider pga lærerens lite eller dårlig tegnspråk-kompetanse. Hvorfor?
- ◉ Bevisst krav på sine rettigheter på bekostning av hvem?

HVILKE BEHOV/UTFORDRINGER HAR BARN MED COCHLEA-IMPLANTAT FOR TOLKING MED TSS?

Espen Lahnstein, interessepolitisk rådgiver i Hørselshemmedes Landsforbund

Spørsmålet er om CI-opererte barn har behov for TSS, eller vil få behov for TSS under visse forhold.

Det er i dag en viss uenighet om hvilket hørsels-utbytte barn får ved hjelp av CI. Det er videre noe uenighet om hva slags oppfølging barna og deres foreldre bør få.

Mitt utgangspunkt er at barna skal regnes som middels tunghørte.

Middels tunghørte barn har ikke behov for tegnspråk og derfor heller ikke tegnspråktolk.

TSS er en annen tolkeform, eller egentlig norsk-til-norsk.

Noen mener at man bør bruke naturlige tegn som støtte under oppbygging av kommunikasjonen med CI-barnet og forståelsen av lydene barnet hører, iallfall inntil barnet kjenner lydene så godt at tegn-støtten kan bortfalle.

Erfaringene er kanskje ikke helt overbevisende, men dette kan skyldes at det er svært få CI-opererte barn som får god nok oppfølging. Hele det etablerte offentlige hjelpeapparatet, med kompetansesentrene i spissen, har vært innstilt på at barna skal få tegnspråk som førstespråk, og det meste er blitt tilrettelagt for at foreldrene skal bli instruert i samsvar med dette. Det er blitt vanskelig for foreldre å velge noe annet, noe som er tilpasset de mulighetene CI gir.

Også tolkutdanningen er preget av at det er de tegnspråklige døve som er målgruppen, og det trenes svært ensidig på tolking mellom to vesensforskjellige språk. Dette er ikke relevant som tolkeform for barn/ungdom som har fått norsk som morsmål og dagligspråk.

Jeg ser likevel for meg, slik situasjonen er i dag, at en viss del av CI-barna kan ha behov for å lære en del naturlige tegn som støtte for hørsel og munnavlesning under visse forhold, og dermed bør de også ha mulighet til å bruke NMT-tolker.

Det kan være situasjoner hvor det blir for vanskelig å følge med bare ved hjelp av hørselen. En NMT-tolk som da bruker flytende norsk med gode munnbevegelser og en del naturlige tegn. Men det krever en annen opplæring enn den som tolkutdanningen gir i dag.

Skrivetolking kan være et alternativ for større barn/ungdom, men det krever utstyr som det ikke er så lett å skaffe og ta med seg.

4. Erfaringsutveksling:

I løpet av konferansen ble det i 2 økter arbeidet i grupper. Gruppene sammenfattet synspunkt og erfaringer i veggaviser. I plenum innledet noen av gruppene til diskusjon for det ble mulighet for innspill fra alle konferansedeltagerne.

Første gruppeoppgave var:

Hva med brukergruppen som i liten grad kan tegnspråk?

- Hva er TSS for dem?

Erfaringsutveksling og diskusjon

Her følger en sammenfatning av bidragene fra de i alt 11 gruppenes veggaviser:

Hva med brukergruppen som i liten grad kan tegn:

- Hvem som har ansvaret for TSS brukere? Hvem har ansvar for at de kan få lære å bruke tegn?
- Viktig at familie og andre som er rundt den som er døvblitt/sterkt tunghørtblitt/ny bruker av TSS brukere får innføring i TSS.
- Hvis man har en hørende identitet kan man lære tegn etter hvert. Men det er en lang prosess.
- Mister man hørselen er det en sorgprosess. En må akseptere tap av hørsel. Det er en identitetsendring. Man må bruke den tiden man trenger.
- Det er vanskelig i situasjon hvis alle skravler og man er eneste døv/hørselshemmet.
- Det er mangel på informasjon og opplæring. Det er lett å falle utenfor. Det trengs kurs og opplæring.

- Beste alternativ er skrivetolk hvis man ikke kan noe tegn. Hvis det ikke er mulig å ta med skrivetolk utstyr kan man ta med noe å skrive på.
- På kurs for døvblitte må man ha tilgang på både tegntolk og skrivetolk.
- Tolketjenesten må styrkes. Samlet økonomi – stønadsbudsjett ikke driftbudsjett kan gjøre det lettere å få tolk når man trenger det.

Hvordan bruke TSS i tolking for de som kan lite tegn

- Tydelige munnbevegelser.
- Tolken må være bevisst på at han tolker TSS.
- Bruke langsommere tempo og færre tegn enn når det tolkes til vante tolkebrukere og til tegnspråk.
- Bruk og være tydelig på kroppsspråk, fremtoning og visualisering.
- Ikke alle ord på munnen. Det kan bli for mange ord for en som ikke er vant til å munnavlese. Det er nyttig å komprimere noe av alle småord og de formuleringer som ikke er nødvendige
- En kan bruke tegnspråklige elementer som tydeliggjør ting som eks. lokalisasjon, tidslinje og markører...osv.
- Vær tydelig! Lokalisasjon og nikk og mimikk kan gjøre det tydeligere å oppfatte.
- Må ikke låse seg fast med tanken om at tolkingen ikke må inneholde rent tegnspråklige elementer. Uttrykk deg tydelig og naturlig.
- Kanskje kan bruk av norsk tegnspråk virke skremmende eller litt for dominerende for nye TSS brukere? Gjør bruker trygg.
- Det er viktig med dialog med bruker om tilpassing.
- Bruk tydelige munnbevegelser når du bruker TSS.
- Dialog og samarbeid med andre land. Kan det gjøres noe for eksempel med utveksling om utdanning av tolker som skal bruke TSS.
- Kanskje burde det vært eget studie i TSS?
- I en tolkesituasjon kan man ha flere tolkemeter på en gang.
- TSS er egentlig individuelt. Det er snakk om en tilpassning til å få en god kommunikasjonssituasjon for den enkelte

- Det spørres hvem bruker er - hvordan man tilpasser metoden. Det er ingen fasit, det er avhenger av tid, sted og situasjon.
- Tolken som profesjonsutøver skal være bevisst mulige tilpassninger og gjøre gode avtaler etter behov.
- TSS er å bruke tydelig munn og norske ord.
- TSS er å bruke noen tydelige og sentrale meningsbærende tegn
- I TSS skal man ikke bruke TMFOK (tegn med fast oral komponent - som er en del av norsk tegnspråk)
- Skal man fremheve dialekten når det tolkes til TSS?
- TSS betyr tegn + norsk. Men hvis det er lite norskkunnskap og lite tegnforråd blir det et fattig språk som formidles.
- Språk er levende! Det er vanskelig å sette TSS i bås.
- Hvor mye og hvor kompliserte tegn kan man bruke? Munnavlesning er ekstra viktig.
- Det viktig å bruke TSS for å kunne bruke og lære uttrykk og begreper fra norsk
- Brukergruppen som kan lite tegn er uvitende og trenger informasjon om tolketjeneste og rettigheter. Viktig med god info til rett tid
- Bruke logiske og visuelle tegn så vil tegnforrådet utvikles etter hvert. For eksempel tegnet for pulsslag = puls + slag. Galskap = gal + skap, men man kan også bruke et eget tegn for det enkelte ord, først gjøre et sammensatt tegn (som puls+slag og så innføre tegnet ”pulsslag”)
- Tolken må prøve å sette seg inn i situasjonen til brukeren. Man må være tålmodig - det er avhengig om man mister hørselen som ung eller voksen. De som er unge har lettere for å skli inn og tilpasse seg. De voksne mister identiteten.
- Er det generell kunnskap om hva TSS er og hva det å bruke TSS innebærer?
- TSS vs. NMT (norsk med tegn), er det siste betegnelsen bedre?
- Tolk kan bruke sin informasjonsplikt bedre, og gi alternativer og informasjon om hva som kan fungere i en kommunikasjonssituasjon
- Fordel med en skrivetolk som kan tegn.

- Tolketjenesten må ta mer ansvar. Den som nettopp har begynt å bruke tolk må få samme tolken hver gang. I tillegg til at det må bli bedre kursing i tegn.
- Det må bli lettere å få tolk når man trenger det.
- Bedre opplæring gjennom nettverkskurs og helsepersonell.
- Synliggjøring av behov.
- TSS tolking må være en tydelig tolkeform der basisen er å kunne munnavlese det som sies. I tolking må tolken legge vekt på å ha tydelige munnbevegelser.
- For de hørselshemmede som kan lite tegn er det viktig at det er en god dialog mellom tolk og bruker om hvordan man tilpasser tolkingen til den enkeltes individuelle behov.

I økt to av gruppediskusjonen var oppgaven følgende:

Hva med brukere som kan noe/mye tegnspråk?

- Hva er TSS for dem?

Bruk av TSS til de som kan noe/mye tegn

- TSS kan ta i bruk mange tegnspråklige elementer, som bruk av lokalisasjon, negasjon
- Tilpasning av metoden i forhold til brukerens ferdigheter i tegn, identitet og behov
- TSS kan være et godt undervisnings- / arbeidsspråk
- TSS tolking blir mye brukt i undervisningstolking og arbeidsplassstolking
- TSS gir trygghet, man mister ikke info og får kanskje et mer reelt og faktisk bilde av hva og hvordan det blir sagt
- Viktig med profesjonelle/bevisste brukere (og tolker)
- Tolking med TSS på være tilpasset nivået på det som uttrykkes
- Samarbeid mellom tolk og tolkebruker er viktig

- Mulighet for forberedelse og samarbeid er viktig
- Kodeveksling. Det kan være riktig å kunne bytte mellom to språk, bruk av norsk (framstilt med TSS) og norsk tegnspråk
- Etter hvert som man lærer mer tegn kan man øke tempo, bruke et større ordforråd og ha muligheten til å forstå og bruke proform
- Etter hvert som man lærer mer tegn kan man også kunne lære over til å lære tegnspråk
- Lettere å kunne gå mer over til tegnspråk for den som kan mye tegn
- Skillet mellom TSS og norsk tegnspråk blir mindre for de som kan mye tegn
- TSS er en måte å lære norsk syntaks, og få utbytte av norske ord. Samfunnet baserer seg på norsk, derfor en fordel å kunne bruke TSS.
- Bruk av TSS bidrar til å holde vedlike begrepslæring
- TSS tolking ligger tettere opp til det talte, derfor kan brukere lettere komme med innspill til riktig tid.
- En bør endre betegnelsen TSS til NMT (norsk med tegn).
- Status på TSS endres ut fra de situasjoner man er i. Det er ikke vurdert som så verdifullt i døveforeningen, men kan kanskje være en akseptert måte å formidle ting på for eksempel ved undervisning på universitet.
- Enkelte brukere slår over fra tegnspråk til TSS i anledninger hvor de vil være 100 % sikker på at tolken forstår hva som blir sagt, for eksempel ved et jobbintervju.

Spørsmål som har dukket opp i oppsummeringen:

- Er det lettere for døve å oppfatte TSS enn for døvblitte å oppfatte TS?
- Er det slik at det velges tolking til tegnspråk hvis det er både en TSS og en TS bruker? (Hvis det er så at en part ikke oppfatter så er det urettferdig)
- Hvis det er en voksen bruker som er oppvokst med tegnspråk, er bruk av TSS forvirrende og ikke en fullgod oversettelse
- Kan en /bør en ha flere tolker som tolker med ulike metoder på samme arrangement? Som for eksempel på en konferanse som den vi har nå? Nå brukes skrivetolk og tolk som tolker TSS. Burde det vært en tolk som tolket TSS for de som ikke kunne mye tegn og en tolk som tolket

norsk tegnspråk i tillegg til skrivetolking? Ja, det hadde vært en bedre tilpasset løsning. En trenger tolker som alle grupper kan oppfatte. Hva med ressurser?

- Er det slik at tegnspråk fungerer best til tolking i sosiale sammenhenger og TSS best til formelle utdanningssituasjoner?
- Er TSS en måte å tolke på der fagterminologi ikke er godt nok utviklet på norsk tegnspråk?
- Hvordan tilpasse tolkeformen TSS til brukere med ulik språklig og kulturell bakgrunn?

5. Refleksjoner etter konferansen, et forsøk på en statusbeskrivelse

Denne brukerkonferansen var det første arrangementet Høgskolen i Sør-Trøndelag har gjennomført for å drøfte TSS som en tolkeform. I møte med et bredt sammensatt utvalg av ulike fagpersoner og brukerrepresentanter fikk vi satt fokus på bruk av tolk for personer som har norsk som primær- og førstespråk. Det var et vidt spenn i hva de enkelte deltakerne fokuserte på, nettopp fordi man har ulikt ståsted.

Arrangementet fikk stor oppslutning med deltagere fra mange kanter av landet, og det ga mange innspill til en statusbeskrivelse. Dette var nyttig og nødvendig.

Å beskrive en tolkem metode som baserer seg på norsk talespråk er ikke bare en enkel prosess i en tid der det er sterkt fokus på språklige rettigheter og språklig mangfold. Døvblitte og sterkt tunghørtblitte som har norsk som sitt primære språk trenger en både hjelp til å få en bedret kommunikasjonssituasjon der bruk av tolk kan være en viktig hjelpeordning. Men da er en forutsetning at man får tilbud om å lære tegn og få en tolketjeneste som er tilpasset det behov man har. Denne diskusjonen er det viktig å føre samtidig med at døve som har norsk tegnspråk som sitt førstespråk får videre styrket sine rettigheter til sitt språk og sine behov innenfor tolkevirksomhet og til andre tjenester. Dette er ikke forhold som står i motsetning til hverandre.

Innspill fra konferansen ga mange syn på hvordan TSS som tolkeform kan tilpasses i møte med nye brukere som ikke har lært så mye tegn ennå. Som en kort oppsummering kan en si at TSS ikke er en fast metode, men er å støtte seg til og å velge blant teknikker som bidrar til å visualisere norsk. TSS brukes ved at man tar i bruk enkelt tegn, bruker tydelige munnbevegelser og tydeliggjør på alle måter visuelt på måter som er tilpasset det den enkelte bruker kan ha nytte av for å oppfatte det som blir sagt.

Det trengs mer dokumentasjon på hvordan TSS brukes og oppfattes for dem som er nye brukere av denne kommunikasjonsmetoden og tolkeformen. På bakgrunn av

drøftinger på brukerkonferansen vil vi likevel oppsummere med noen punkter som en kan bringe inn i situasjoner der det brukes tegn-som-støtte til nye personer som er nye i forhold til denne kommunikasjonsformen:

Noen sentrale punkt for tilrettelegging til brukere av TSS som ennå ikke har lært så mange tegn:

Tegn-som-støtte som en tolkeform for brukere som ikke kan mange tegn

- TSS er til nytte også for de som ikke har lært mye tegn
- Samarbeid og individuell tilpassning må til for at tolkesituasjonen skal fungere best mulig
- Talking med TSS må tilpasses den enkelte bruker
- Det er viktig med dialog med bruker om tilpassning
- Vær oppmerksom på signaler om at bruker oppfatter
- Vær bevisst på at det er norsk syntaks som formidles
- Bruk tydelige munnbevegelser
- Bruk litt langsomt tempo
- Tenk formidling av mening - hva er budskapet
- Marker meningsenheter
- Bruk peking og henvisning til det som skjer i rommet
- Bruk blikk
- Visuelle uttrykk i ansikt, mimikk og kropp kan brukes
- Informasjon gir mening ut fra sammenhengen. Legg til referanser:
Hvem sier dette? Hvordan sies det? Det er ikke bare ordene som skal fram.
- Bruk tegnrommet aktivt til lokalisasjon
- Husk at TSS også kan brukes kombinert med skrivetolking, for eksempel ved oppstart av oppdrag og i pausesituasjoner

For de brukere som etter hvert har lært flere tegn kan tolkemetoden TSS flyte raskere og smidigere. Da kan flere enkelttegn lånt fra norsk tegnspråk brukes og også flere visuelle språklige element som lokalisasjon, tidsangivelse, setningsmarkering med mer som kan trekkes inn i tolkingen. Når avlesning av tolkingen går lettere gir det en bedre kommunikasjonssituasjon. Fra å bruke mye energi og krefter på å forstå det som formidles, kan fokus rettes mot hva som formidles og hvordan dette er informasjon en slev kan bruke i kommunikasjonssituasjonen. Det er en lang prosess å lære å forholde seg til informasjon formidlet på en annen måte en det en er vant til.

På konferansedagen kom flere inn på spørsmål knyttet til opplæring. Det å lære flere tegn gir også en mulighet for å delta i sammenhenger der ikke norsk med norsk tegnspråk er kommunikasjonsformen. Dette gir nye muligheter og også noen utfordringer for den enkelte. Spørsmål om opplæring, og språk og identitet, om å ha tilhørighet i ulike språklige grupper og kulturelle grupperinger kom opp som tema. Dette peker mot de positive muligheter som åpnes ved å kunne mer tegn og slik få tilgang til å delta i ulike språklige miljø. Men dette er ikke en prosess som omfatter alle de som blir sterkt tunghørte eller døvblitte. Dette er en prosess som krever at man får tilgang til å delta i et språklig fellesskap som gir rom for å vokse inn i en tegnspråklig kultur. På konferansen kom det fram flere erfaringer fra personer som har kommet inn i norsk tegnspråklig miljø med en bakgrunn som tunghørt, og så gradvis lære tegn og norsk tegnspråk. Det ble presentert hvordan dette spesielt for unge døvblitte og sterkt tunghørtblitte, kan være en god tilpasning.

Ved å få tilgang til et tegnspråklig miljø i ungdomsår og i utdanningssituasjoner kan man oppleve å få flere muligheter til språklig og faglig utvikling. Gruppen døvblitte er sammensatt, og brukere av TSS er en sammensatt gruppe i alder, bosted, og i opplevelse av sin kommunikasjonssituasjon og sitt tolkebehov. Opplevelse av tolkemetoden TSS til brukere av TSS som kan mye tegn gjenspeiler dette mangfoldet. Noen punkter kan sier noen om hvordan man kan bruke TSS som tolkeform for de som kan mye tegn vil her forsøksvis oppsummeres slik:

Noen sentrale punkt for tilrettelegging til brukere av TSS som kan mye tegn:

Tegn-som-støtte som tolkeform for de som har lært mye tegn

- TSS-tolking kan fungere godt og effektivt for brukere som har lært en del tegnspråk
- Individuell tilpasning må til for at tolkesituasjoner skal fungere best mulig
- Vær i god dialog med brukere om tilpasning
- Bruk tegn tilpasset brukers ferdigheter og tegnspråklige vokabular
- Bruk tydelige munnbevegelser
- Vær bevisst på at det er norsk syntaks som formidles
- Vær tydelig i alle visuelle uttrykk
- Bruk de tegnspråklige og visuelle element som bruker har nytte av
- Lokalisasjon er til stor hjelp for å strukturere informasjonen
- Pek og henvis til det som skjer i rommet: Hvem sier dette? Hvordan sies det?
- Tolking er en prosess som formidler mening. Hva er budskapet? Tenk meningsbærende sekvenser
- La det ikke være "en strøm av tegn uten stopp", bruk setningsmarkører.
- Det er ikke nødvendig å bruke tegn for alle enkeltord
- TSS kan være en første fase på veien til å lære norsk tegnspråk

Hva trenger man å vite mer om

Det trenges mer dokumentasjon på hvordan TSS brukes som tolkeform og som kommunikasjonsform.

I samarbeid med Hørselshemmedes Landsforbund og Norges Døveforbund arbeider Høgskolen i Sør-Trøndelag med å søke midler til å få dette området belyst.

Det trengs en mer tallfestet dokumentasjon på døvblitte og sterkt tunghørtes bruk av tolketjenester og på vurdering av hvordan tolketjenesten som er til hjelp i de kommunikasjonssituasjoner der denne brukergruppen trenger tolkehjelp.

Denne rapporten fra brukerkonferansen om TSS er en statusbeskrivelse som vi håper kan bidra til videre faglig diskusjon og utviklingsarbeid innen dette området.

Det er mye å gripe fatt i videre!

Vedlegg 1

Deltakerliste – TSS-konferansen 1. april 2008

	Etternavn	Fornavn	Sted
1	Almenning	Joveig	Tolketjenesten Oslo/Akershus
2	Amundsen	Guri	HIST-ALT
3	Andersen	Oddfrid	Senter for Voksenopplæring
4	Asbjørnsen	Aina Elise	Heimdal vgs
5	Bakken	Randi	Møller kompetansesenter
6	Becker-Erichsen	Erle	Skådalen kompetansesenter
7	Berg	Camilla Jin	Møller Kompetansesenter
8	Bergli	Ann Katrin	HIST, ALT
9	Björgvinsdottir	Sif	tolkestudent HiST ALT
10	Brevik	Inger-Lise	tolkestudent
11	Brevik	Mali	HiST-ALT
12	Brænna	Kristian	HiST-ALT
13	Edsberg	Kristine	Skådalen kompetansesenter
14	Eide	Sunniva	HMS-Nord-Trøndelag
15	Erlandsen Øvrelid	Eli	Nord-Trøndelag Døveforening
16	Eskildsen	Ingerid	Elvebakken vgs
17	Evensen	Cathrine	Asvo Bergen
18	Feren Eggen	Runi	HIST
19	Fernandez	Constanza	Oslo
20	Fossmo	Aud Eli	Elvebakken vgs
21	Fuglesang	Live	Skådalen, Regionsenter for døvblinde
22	Granli	Ann-Kristin	Sandaker vgs
23	H. Nakstad	Inger Lise	Colosseum klinikken
24	Hafstad	Berit	Slåtthaug vdg skole
25	Hagen	Annette Sollie	Student HiST
26	Halvorsen	Anneli	Student HiST
27	Harila	Anita	Sandaker videregående skole
28	Hegstad	Marte	Student HiST
29	Hellehaugen	Unni Botheim	Døvblittutvalget NDF
30	Henjum	Tine Hjartnes	Student HiST
31	Hestbek Nielsen	Hege	HMS- Sør-Trøndelag
32	Hirsch	Stine	Skådalen kompetansesenter
33	Hjelle	Ingrid	Senter for Voksenopplæring
34	Hoel	Linn Marthe	Student HiST
35	Holmeng	Lisa	Student HiST
36	Holten	Sonja Myhre	Skådalen kompetansesenter
37	Hoås	Margrete	Sevo
38	Håkenstad	Torhild	Student HiST
39	Johansen	Nina	HiST ALT
40	Jørgensen	Tove Elisabeth	Student HiST
41	Karlsen	Gudrun Boge	Designtrykkeriet AS
42	Kvile	Ida	Tolketjenesten Oslo/Akershus
43	Langlie	Anny Sofie	Hist alt, Rotvoll
44	Langmark	Solfrid	Skådalen kompetansesenter
45	Langvik	Reidun	Skådalen kompetansesenter
46	Lervik	Liv	Senter for Voksenopplæring
47	Lervik	Tone-Lill	Slåtthaug skole
48	Løkken	Marita	Trondheim kommune
49	Magnussen	Silje	HMS Sør-Trøndelag
50	Midtbø	Margunn	Hjelpemiddelsentralen i nord-trøndelag
51	Mjøen	Odd Morten	HiST

52	Myhre	Elin	Student HiST
53	Myran	Tone	Heimdal VGS
54	Nakken	Inger-Johanne	Student HiST
55	Nilsen	Signhild	Tolketjenesten Oslo/Akershus
56	Nilsen	Hanne Dyrseth	Havsteinekra sykehjem
57	Nilsen	Merethe	Slåtthaug vgs
58	Nordbakken	Marte Eliassen	Student HiST
59	Nornes	Irene	Frilanser/Ål folkehøyskole
60	Okstad	Jostein	HMS-Nord-Trøndelag
61	Olsen	Theresa	Rycon AS
62	Overøye	Aud-Margunn	HMS Rogaland
63	Petersen	Liv Anita	
64	Rafoss	Randi Irene	HMS Rogaland
65	Reiersen	Rikke	hist alt
66	Rian Lyngvær	Marit	HIST ALT Rotvoll
67	Richardsen	Amita	HiST
68	Riibe Ditlevsen	Janne	Møller Kompetansesenter
69	Rødningby	Beate	Signo Midt-Norge
70	Sande	Elin	Hjelpemiddelsentralen i Hordaland avd Tolketjeneste
71	Sellevåg	Anita	Trondheim Kommune
72	Sharifi	Sirvej	Student, Tolkeutdanningen
73	Sigurdson	Elin Johanne	Student HiST
74	Singstad	Synnøve	Senter for Voksenopplæring
75	Sjøblom	Carina Anita	Døvblittutvalget HLF
76	Skjellerudsveen	Toril	Hjelpemiddelsentralen i Vestfold
77	Skorge	Kirsti	Trondheim Kommune
78	Skåren	Anne-Lise	Student HiST
79	Solevåg	Karoline	Rotvoll
80	Solvang	Veronika	HiST
81	Somby	Lisbeth	Tolketjenesten Oslo/Akershus
82	Stangvik	Aud Karin	Møller kompetansesenter
83	Sveberg	Marte	HMS-Nord-Trøndelag
84	Sæterøy	Andrea	HiST
85	Sæther	Nina	Student HiST ALT
86	Timm Haug	Cathrine	Frilans, Oslo/Akershus
87	Toft	Ingeborg	UIO
88	Torbjørnsen	Inger Birgitte	Høgskolen i Bergen
89	Tronvik	Thea Husdal	Student, HiST
90	Trønnes	Elisabet	Heimdal v.g.s
91	Tveit	Line Beate	Møller kompetansesenter
92	Tysnes	Siri Marie	HMS Bergen
93	U. Rotvold	Aud	Trondheim Kommune
94	Wergeland	Anne Elin	Asvo Bergen
95	Øglænd	Karin-Beate	HIST
96	Øglænd	Einar-André	HIST
97	Øksnes	Aud Ellinor	Døvblittutvalget HLF
98	Østmoen	Heidi	Student HiST
99	Øvregaard	Kristin Øhrn	tolkestudent
100	Åsbakk	Terje	HiST
101	Åse	Caroline	HiST Rotvoll
Innledere:			
105	Garden	Marit Kjus	Rådgiver, Oslo Voksenopplæringscenter
102	Hansen	Åse Lyngvær	Seniorrådgiver, Møller kompetansesenter
103	Lahnstein	Espen	Interessepolitisk rådg. Hørselshemmedes landsforbund (HLF)
107	Mittet	Siv Benedikte	Norges Døveforbund

104 Nyhus	Marianne Pilskog	Høgskolelektor, HiST
106 Sander	Torbjørn Johan	Leder for ad hoc-utvalget for CI-opererte, HLF

Programkomite:

108 Berge	Sigrid Slettebakk	Høgskolelektor, HiST
109 Raanes	Eli	Førstemanuensis, HiST
110 Bergh	Trond H.	Seniorkonsulent, HiST

Vedlegg 2

Noen innspill fra innsendte kommentarer før konferansen - hva med de som kan lite tegn?

- Hvordan kan en ha nytte av tolk når man bare har lært litt tegn?
- Hva gjør man når man som tolk i møte med noen som nesten ikke har lært tegn ennå?
- Hvordan kan en støtte seg til både det å bruke tegn og munnavlesning og hørsesrest?
- Det er gruppe som kan litt tegn men ikke tilstrekkelig nok for å bruke TSS-tolk. Hva kan man gjøre med det manglende opplæringstilbudet opp til tolkebrukernivå?
- Hvis man blir døvblitt og vurderer skrivetolking vs tss-tolking
  - kva er mest effektivt på sikt?
  - kva er det mest etterspurnad etter?
  - når er skrivetolking best egnet og når er tolking med tegn best egnet?
- Korleis skal me bruka bokstavering i TSS-tolking? Er det skilnad mellom dei som kan lite og mykje TSS i forhold til korleis me brukar bokstavering? (tempo?, ett- eller to-håndsalfabetet? første bokstaven i vanskelege ord eller helst bokstavera heile ordet?)
- Kan TSS vera eit trinn på vegen til å læra teiknspråk?
- Hvilke tegnspråklige ”elementer” er det greit å bruke i TSS tolking?
- Er TSS definert eller er det fleksibelt slik at det tilpasses bruker?
- Hvor mange ord skal man sette tegn på i TSS? Hvilke tegn er viktige og til støtte?
- Tror kanskje TSS vil bli mer aktuelt med tanke på at mange hørselshemmede nå CI-opereres og trenes opp i tale- og lyttetrening for å bruke og kjenne igjen ord
- Er TSS eller tegn og tale eller Norsk med tegn (NMT) det beste begrepet for denne måten å bruke tegn på?
- Jeg kan ikke TSS men har voksne elever som ønsker å lære det. Hva er TSS og hvor skal man lære det? Hvem kan ha nytte av TSS?
- Hvordan bruke TSS til de som ikke har norsk som morsmål?
- Er TSS er en tolkeform som vil bli mer aktuell for flere i framtiden?
- Kan bruk av TSS støtte begrepsopplæring?
- Kan TSS være en kommunikasjonsmetode i eventuell overgang til bruk av norsk tegnspråk?

Vedlegg 3.

Noen innspill fra innsendte kommentarer før konferansen – hva med dem som kan mye tegn?

- På hvilken måte skal man best kommunisere når språk og språkkoder endres?
- Døv og tospråklig. Noen kan bruke både NTS (norsk tegnspråk) og TSS. I hvilke situasjoner kan døve velge å bruke en norskbasert tolkeform? I hvilke situasjoner kan det være ugunstig? Kan man velge?
- Man kan gå fra å bruke TSS til å lære mer og mer tegn? Kan det bli en døråpner inn til det å bruke tolk og til å delta i døvemiljøet.
- Kan TSS vera eit trinn på vegen til å læra teiknspråk?
- Viktig å få hevet status for TSS!
- Flere med CI kan støtte seg på TSS
- Hva gjør vi egentlig når vi blander to språk? Og må mottaker beherske begge for å ha utbytte av denne kommunikasjonsformen/tolkemetoden?
- Hvor går grensen mellom tegnspråktolking og tegn-som-støtte
- Er det greit med komprimering – slik at innhold og budskap kommer frem, men ikke alle ordene?
- Hvilke tegnspråklige element kan brukes i TSS-tolking?